

LANGER ZELFSTANDIG

Lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen

Masterthesis Urban Geography

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Annika van Wensveen
Augustus 2014

Langer zelfstandig

Lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen

Masterthesis
Urban Geography
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht

Begeleiders:

Dhr. drs. W. Faessen	ABF Research
Dhr. ir. J. van Galen	ABF Research
Dhr. prof. dr. P. Hooimeijer	Universiteit Utrecht

Annika van Wensveen
3969282

Delft, augustus 2014

Afbeelding titelblad: dignityfirstforseniors.com

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van het onderzoek naar de lokale opgave van verzorgd wonen. Deze scriptie vormt de afsluiting van de master Urban Geography aan de Universiteit Utrecht. ABF Research heeft mij de mogelijkheid geboden om het schrijven van mijn scriptie te combineren met een onderzoeksstage. Hiervoor ben ik ABF Research zeer dankbaar. Graag wil ik mijn begeleiders Wim Faessen en Jaap van Galen bedanken voor alle hulp tijdens het uitvoeren van dit onderzoek. Ook wil ik Pieter Hooimeijer bedanken voor de nodige feedback op mijn stukken. Ik wens u veel plezier met het lezen van mijn masterscriptie.

Annika van Wensveen

Delft, augustus 2014

Samenvatting

Ouderen blijven langer zelfstandig thuis wonen, dit is zowel een wens van de oudere zelf als een gevolg van de hervorming van de langdurige zorg. Verwacht wordt dat zorgbehoevende ouderen vraag zullen uitoefenen naar woonvormen waarbij hulp en verzorging aan huis kan worden ontvangen. Hoewel er nationale en regionale prognoses zijn voor deze verwachte opgave voor verzorgd wonen, is de lokale situatie nog niet in beeld gebracht. Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te bieden in de lokale verschillen in doorwerking van de extramuralisering op verzorgd wonen onder 75-plussers tot 2040. Om de lokale opgave inzichtelijk te maken is een onderverdeling gemaakt in steden, groeikernen, welvarende gemeenten, groeiende plattelandsgemeenten en krimpende plattelandsgemeenten. Deze onderverdeling is tot stand gekomen aan de hand van verwachtingen uit eerdere onderzoeksrapporten en door onderzoek naar persoonlijke en gemeentelijke kenmerken. In dit onderzoek is door middel van een logistische regressieanalyse de invloed van de lokale context op de behoefte aan verzorgd wonen getoetst. Voor deze analyse zijn de resultaten uit het Woon Onderzoek Nederland 2006, 2009 en 2012 gebruikt. Om de relatie tussen de behoefte aan verzorgd wonen en het type gemeente waarin een 75-plusser woonachtig is zo zuiver mogelijk in beeld te brengen is er gecorrigeerd voor diverse persoonlijke kenmerken, zoals gezondheid, hulpgebruik en leeftijd. Afgezien van de grote verschillen in bevolkingssamenstelling blijken er ook verschillen in behoefte aan verzorgd wonen op basis van het type gemeente te bestaan. De individuele kans op behoefte aan verzorgd wonen is het grootst in de overige krimpende gemeenten. Hierop volgen de overige groeiende gemeenten, de welvarende gemeenten, de groeikernen en de steden. De individuele kans op behoefte aan verzorgd wonen is in overige krimpende gemeenten 25% groter dan in steden.

Deze relatie tussen het type gemeente en de behoefte aan verzorgd wonen is tegenovergesteld aan de relatie tussen het type gemeente en de absolute opgave voor verzorgd wonen. Hoewel de behoefte aan verzorgd wonen in steden naar verhouding kleiner is dan in de andere gemeenten is de absolute opgave in steden het grootst. Hier wonen immers de meeste mensen, en dus de meeste zorgbehoevende ouderen. Tot 2040 zal het gemiddelde aantal ouderen in de steden flink toenemen. Dit staat in scherp contrast met de gemiddelde stijging van het aantal ouderen in overige krimpende en groeiende gemeenten. In vergelijking met de stedelijke gemeenten betreft het hier slechts een fractie van de landelijke opgave. Relatieve cijfers laten een compleet ander beeld zien. De sterkste stijging van het aandeel ouderen zal plaatsvinden in de groeikernen. Doordat dit type gemeente een homogene bevolkingsopbouw kent, krijgt het in korte tijd met grote veranderingen te maken. De verwachting is dat de welvarende suburbane gemeenten en groeiende en krimpende plattelandsgemeenten te maken krijgen met een - relatief korte - golf van ouderen met behoefte aan verzorgd wonen. In de steden en groeikernen zal dit wellicht een meer structurele aard hebben. Afhankelijk van lokale kenmerken van de bevolking en de woningvoorraad moet er gekozen worden voor een betere verdeling of aanpassing van de huidige woningvoorraad, creëren en toepassen van nieuwe woonconcepten of het bijbouwen van nieuwe ouderenwoningen. De gemeentelijke indeling geeft een goed inzicht in de lokale verschillen. Het biedt handvatten voor het vaststellen van een bij de lokale situatie passende strategie. Ondanks dat de behoefte aan verzorgd wonen in het hele land zal stijgen, is de ruimtelijke differentiatie groot. Maatwerk is het sleutelwoord.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting.....	7
1. Introductie	11
1.1 Aanleiding en doel	11
1.2 Relevantie	12
1.3 Leeswijzer.....	12
2. Theoretisch kader	13
2.1 Nederland vergrijst	13
2.2 Veranderende zorgvraag.....	14
2.3 Ruimtelijke differentiatie	18
2.4 Conceptueel model en onderzoeksvragen	24
3. Methodologie	27
3.1 Hypothesen	27
3.2 Onderzoeksstrategie	28
3.3 Operationalisering.....	29
3.4 Data	31
3.5 Statistische toetsing	33
4 Huidige lokale verschillen.....	35
4.1 Sociaaldemografische verschillen	35
4.2 Verschillen in behoefte aan verzorgd wonen	39
4.3 Tussentijdse conclusie.....	44
5 De toekomst van verzorgd wonen	45
5.1 Lokale ontwikkeling van behoefte aan verzorgd wonen	45
5.2 Lokale aanpak verzorgd wonen	48
5.3 Tussentijdse conclusie.....	50
6. Conclusie en aanbevelingen	51
6.1 Bevolkingsopbouw verschilt per type gemeente.....	51
6.2 Behoeftte aan verzorgd wonen verschilt per type gemeente	51
6.3 Verschillende toekomstverwachtingen	52
6.4 Aanbeveling: Lokaal maatwerk	52
Referenties	55

1. Introductie

1.1 Aanleiding en doel

Dat het aantal ouderen in ons land tot 2040 fors zal stijgen, kan niemand zijn ontgaan. Deze groei heeft diverse gevolgen voor de samenleving. Een van de gevolgen van het groeiende aantal ouderen is de stijging van de zorgkosten. Om de langdurige zorg betaalbaar te houden worden er onder andere minder ouderen toegelaten tot zorginstellingen. Deze transitie wordt extramuralisering genoemd. Ouderen met een lage zorgvraag blijven langer zelfstandig wonen, waarbij ze verzorging en verpleging aan huis ontvangen. Dit sluit aan bij de wens van veel ouderen om op eigen benen te blijven staan. De tijd dat opa of oma vanzelfsprekend naar het 'bejaardenhuis' ging is voorbij. Steeds vaker worden zij oud in eigen woning of verhuizen zij naar een geschikte woning voor ouderen. Dat deze transitie haar weerslag heeft op vraag en aanbod op de woningmarkt is duidelijk. De ouderen met een zorgvraag zullen langer op de woningmarkt blijven. Hiermee zal op termijn de behoefte aan verzorgd wonen toenemen. Verzorgd wonen betreft ouderenwoningen waarin 55-plussers verzorging of verpleging vanuit een nabijgelegen zorgsteunpunt kunnen ontvangen. Voor de Monitor Investeren voor de Toekomst (Van Galen, Willems & Poulus, 2012) wordt verondersteld dat 64% van de personen die geen plaats meer zal krijgen in een instelling zal vragen naar verzorgd wonen, 16% naar een overige geschikte woning en 20% vraagt naar een andere woning op de reguliere woningmarkt. In dit onderzoek staan ouderen van 75 jaar of ouder centraal. Vanaf deze leeftijd neemt de behoefte aan verzorgd wonen sterk toe. Daarnaast is men tegenwoordig pas op veel latere leeftijd 'oud' dan bijvoorbeeld 50 jaar geleden. Ouderen krijgen dus ook op latere leeftijd te maken met de bijbehorende beperkingen en behoeften.

Maar is de groep die in de toekomst behoefte heeft aan verzorgd wonen wel zo groot als wordt voorspeld en is deze behoefte in het hele land gelijk? De totale behoefte aan verzorgd wonen is opgebouwd uit het aantal ouderen dat op dit moment in een verzorgd-wonen-situatie woont plus de groep ouderen die graag naar deze woonvorm zouden willen. De groep ouderen die het verzorgd wonen wil verlaten wordt van de totale behoefte afgetrokken. Uit onderzoek blijkt dat persoonlijke kenmerken, zoals leeftijd en gezondheid in sterke mate de zorgvraag beïnvloeden. Het type woonmilieu, woning- en wijkenmerken voegen weinig toe aan deze zorgvraag (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013). Welke factoren dragen dan bij aan de lokale verschillen binnen het land? Het doel van dit onderzoek is om inzicht te bieden in de doorwerking van extramuralisering op de lokale behoefte aan verzorgd wonen onder 75-plussers tot 2040. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen steden, groeikernen, welvarende suburbane gemeenten, groeiende plattelandsgemeenten en krimpende plattelandsgemeenten. Verwacht wordt dat tussen deze gemeentetypen aanzienlijke verschillen bestaan in behoefte aan verzorgd wonen. De strategie om te voorzien in deze verschillende behoeften moet op de lokale situatie worden aangepast. De mate en snelheid van de vergrijzing, de lokale behoefte aan verzorgd wonen en de verwachte absolute groei van de behoefte aan verzorgd wonen vormen de basis van de lokale aanpak. Deze opgave wordt vervolgens geplaatst binnen de context van de huidige woningvoorraad. Op deze manier ontstaat voor elk gemeentetype een passende strategie.

1.2 Relevantie

In de Monitor Investeren voor de Toekomst 2012 (Van Galen, Willems & Poulus, 2012) is onlangs op landelijk niveau de behoefte aan verzorgd wonen opnieuw voor een groot deel in beeld gebracht. Deze opgave is gebaseerd op bovengenoemde veronderstellingen dat 64% van de ouderen die geen toegang meer krijgen tot een instelling zullen vragen naar verzorgd wonen. De lokale verschillen in de behoefte aan verzorgd wonen zijn nog onduidelijk. Aangenomen mag worden dat de behoefte zal verschillen per type gemeente. Sterk vergrijsde plattelandsgemeenten zullen een andere toekomst tegemoet gaan dan bijvoorbeeld jonge studentensteden. Inzicht bieden in deze lokale verschillen draagt bij aan de maatschappelijke opgave om ouderenhuisvesting in de toekomst zo goed mogelijk vorm te geven. Dit onderzoek levert ook een wetenschappelijke bijdrage. Tot op heden is er voornamelijk onderzoek gedaan naar de veranderende behoeften van ouderen. Ook is er een aantal onderzoeken gedaan naar de factoren die de zorgvraag van ouderen beïnvloeden. Wat de doorwerking van deze factoren is per type gemeente is echter nog niet duidelijk. Dit onderzoek kan inzicht bieden in deze ruimtelijke diversiteit.

1.3 Leeswijzer

Om inzicht te krijgen in de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen wordt gestart met een onderzoek naar de landelijke, regionale en lokale demografische ontwikkelingen. Deze verschillen bepalen voor een groot deel de lokale opgave. Ook hebben verschillende persoonskenmerken, zoals inkomen en gezondheid invloed op de lokale opgave. Aan de hand van deze twee aspecten komt de gemeentelijke indeling van steden, groeikernen, welvarende suburbane gemeenten, groeiende plattelandsgemeenten en krimpende plattelandsgemeenten tot stand (hoofdstuk 2). De gezondheid, het hulpgebruik, het inkomens- en opleidingsniveau en de huishoudenssamenstelling verschilt naar verwachting per gemeentetype. Ook de opbouw van de huidige woningvoorraad is voor elk type gemeente uniek. Deze compositie-effecten zorgen voor lokale verschillen in de behoefte aan verzorgd wonen. Met behulp van een logistische regressieanalyse kan de invloed van het gemeentetype op de behoefte aan verzorgd wonen gecorrigeerd worden voor deze compositie-effecten. Deze analyse is gebaseerd op de resultaten uit het Woon Onderzoek Nederland van 2006, 2009 en 2012 (hoofdstuk 3). De resultaten van de logistische regressieanalyse laten de invloed van de contextuele effecten zien, dat zijn de effecten van het gemeentetype op de huidige behoefte aan verzorgd wonen. De behoefte aan verzorgd wonen is voor ouderen met gelijke kenmerken namelijk niet in elke gemeente hetzelfde (hoofdstuk 4). Ook de manier waarop de behoefte aan verzorgd wonen zich in de toekomst zal ontwikkelen is sterk afhankelijk van het gemeentetype. Op basis van de mate en snelheid van de vergrijzing, de lokale behoefte aan verzorgd wonen, de verwachte absolute groei van de behoefte aan verzorgd wonen en de huidige woningvoorraad wordt per gemeentetype een strategie bepaald (hoofdstuk 5). Doordat de behoefte aan verzorgd wonen lokaal zo sterk verschilt, bestaat er geen perfecte aanpak om te voorzien in deze behoefte (hoofdstuk 6).

2. Theoretisch kader

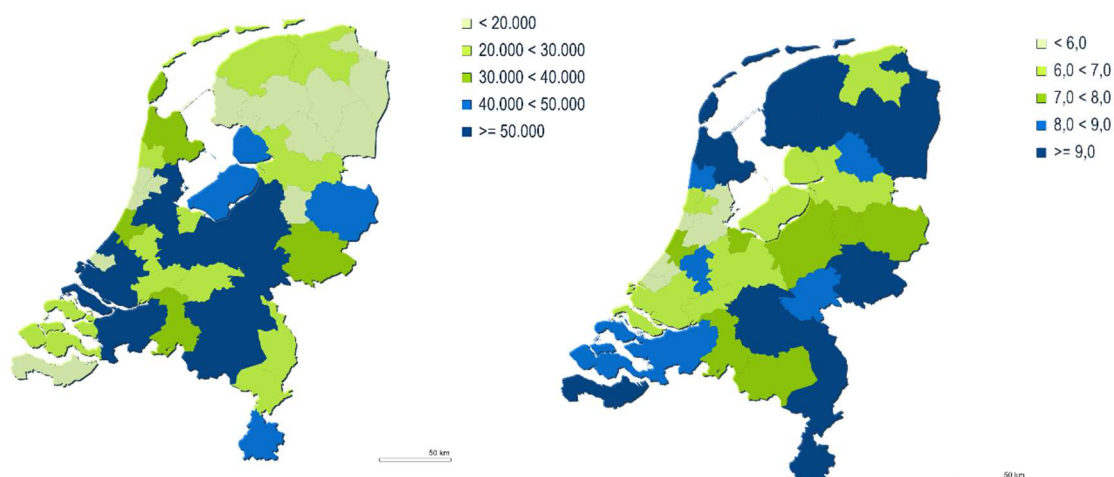
De positie van ouderen in de maatschappij verandert. Onze samenleving zal voor een steeds groter deel bestaan uit ouderen. “Nederland vergrijst” is een veelgehoorde uitroep, maar wat betekent dit nu eigenlijk? En hoe moet men hier op inspelen? Door het groeiende aandeel ouderen zal in de toekomst meer behoefte zijn aan geschikte woningen. Dit wordt versterkt door een beperktere toelating tot intramurale zorg. Ouderen blijven langer zelfstandig wonen, mede door veranderende wensen en behoeften van ouderen. Toekomstige ouderen zijn immers zelfstandiger, vitaler en hoger opgeleid. De verwachting is dat als gevolg van bovengenoemde ontwikkelingen de behoefte aan verzorgd wonen zal toenemen. Maar welke factoren beïnvloeden de behoefte aan verzorgd wonen en op welke manier wordt in deze behoefte voorzien? Dit hoofdstuk geeft een theoretische achtergrond van de demografische ontwikkelingen in Nederland, de invloed die dit heeft op de zorgvraag en de ruimtelijke differentiatie van beiden.

2.1 Nederland vergrijst

Met vergrijzing wordt het stijgende aandeel ouderen aangeduid. In Nederland gaat dit gepaard met een daling van het aandeel jongeren, waardoor de samenleving als geheel veroudert (Beets & Fokkema, 2005). In verhouding tot Europa heeft Nederland echter een relatief jonge bevolking (Eurostat, 2012). Is het probleem dan wel echt zo groot als nu vaak gedacht wordt? Het antwoord op deze vraag is sterk afhankelijk van de maatstaf die men gebruikt. Want wie zijn ‘de ouderen’ precies? In onderzoeken worden diverse leeftijdsgrenzen gebruikt en er wordt soms onderscheid gemaakt tussen jonge ouderen en oude ouderen (Van Dam, Daalhuizen, De Groot, Van Middelkoop & Peeters, 2013). Maar is een dergelijke leeftijdsgrens wel representatief voor de mate van vergrijzing in Nederland? Sanderson en Scherbov (2008) hanteren niet het aantal geleefde jaren als uitgangspunt, maar het aantal resterende levensjaren. De leeftijd waarop iemand als ‘oud’ gezien wordt, stijgt namelijk mee met de steeds hogere levensverwachting. Deze is sinds 1950 voor zowel mannen als vrouwen gestegen met 10 extra levensjaren (Duin & Stoeldraijer, 2012). Tegenwoordig is iemand pas op veel latere leeftijd ‘oud’ dan vroeger. Bij een resterende levensverwachting van 15 jaar was de leeftijd waarop men in 1950 ‘oud’ werd 65 jaar. Momenteel hebben 71-jarigen een resterende levensverwachting van 15 jaar, dat zou betekenen dat men nu in Nederland pas vanaf 71-jarige leeftijd tot de groep ouderen behoort (Gaag & Beer, 2014). De vergrijzing meten op basis van het verleden (het aantal geleefde jaren) of op basis van de toekomst (het aantal resterende levensjaren) geeft andere resultaten. In dit onderzoek wordt een leeftijdsgrens van 75 jaar aangehouden. Vanaf deze leeftijd stijgt de kans op lichamelijke gebreken (De Klerk, 2004). Voorheen konden deze ouderen een instellingsplaats krijgen, nu zal een deel hiervan vragen naar een geschikte woning voor ouderen.

Ook speelt de vraag mee of de woningmarktopgave als gevolg van de vergrijzing afgemeten moet worden aan de hand van absolute of relatieve cijfers. Beiden geven een ander beeld van de situatie (figuur 2.1). Tot 2040 zal het aandeel ouderen het sterkst groeien in de perifere delen van het land, zoals Zeeuws-Vlaanderen, Groningen en Limburg. Hoewel de impact van deze transitie hier groot zal zijn, is de absolute opgave veel kleiner dan in het midden en westen van Nederland. In dit onderzoek wordt uitgegaan van de relatieve groei van het aantal ouderen, omdat dit de opgave het best weergeeft. Naar verwachting zal het aantal 75-plussers in 2040 gestegen zijn tot 2.579.800 (CBS, 2013). Dit houdt in dat tot 2040 het aantal 75-plussers zal verdubbelen.

Figuur 2.1: Absolute en relatieve groei aantal 75-plussers tot 2040 ¹

1) Absolute (links) en relatieve (rechts) groei per COROP gebied
Bron: ABF Research, Primos 2012

2.2 Veranderende zorgvraag

Ongeacht de manier waarop het groeiende aantal ouderen wordt gemeten en ongeacht de definities die hierbij gehanteerd worden, gaan we de komende jaren een versnelde vergrijzing tegemoet. De grote naoorlogse geboortecohorten, de babyboomgeneraties, bereiken tussen 2010 en 2020 de traditionele grens van 65 jaar (Hooimeijer, 2007). Ook de meer dynamische grens van 71 jaar zullen zij dan spoedig passeren. Dit zal haar effect hebben op de vraag naar wonen met zorg. De tijd dat ouderen naar bejaardenhuizen gingen is voorbij. Ouderen van de toekomst hebben andere wensen en behoeften dan de huidige en vorige generaties ouderen. Ook de regelgeving is anders ten opzichte van vroeger. Ouderen met een lage zorgbehoefte zullen langer thuis blijven wonen. Welke invloed hebben de groei van het aantal ouderen, de veranderende kenmerken van ouderen en het veranderende zorgbeleid op de vraag naar geschikte huisvesting voor ouderen?

Opgave verzorgd wonen

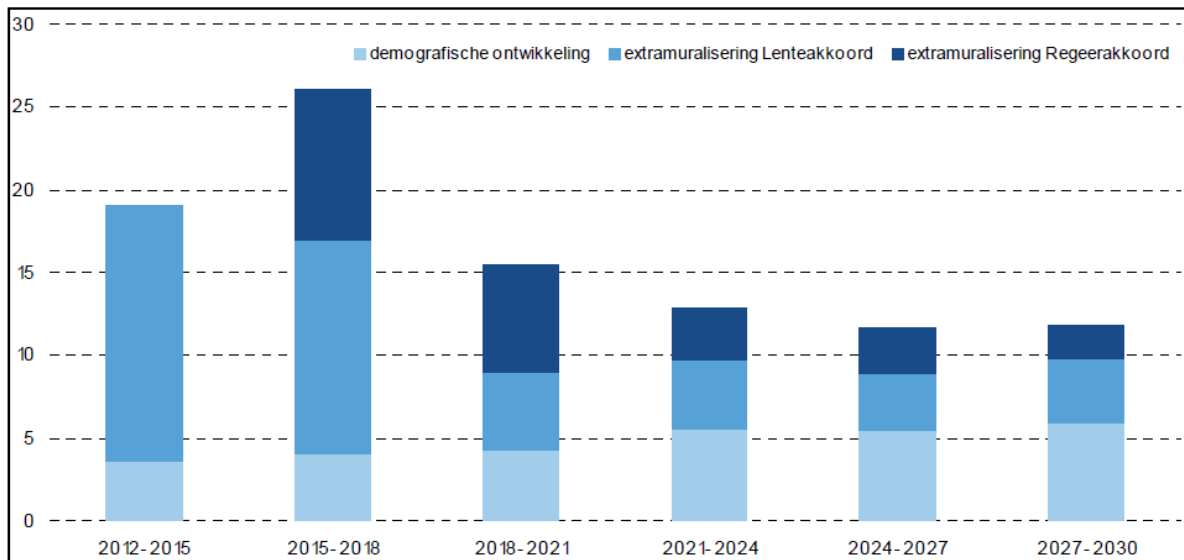
Zoals uit de vorige paragraaf bleek, zal het aantal ouderen in Nederland stijgen. Verwacht wordt dat hierdoor ook de behoefte aan geschikte ouderenhuisvesting zal toenemen. Maar is deze vraag recht evenredig aan de groei van het aantal ouderen? De ouderen van de toekomst hebben namelijk andere wensen en behoeften dan de ouderen van nu en gisteren. Eén van de veranderende karakteristieken van ouderen is het eigenwoningbezit. Het woningbezit onder de huidige generatie ouderen is groter dan dat van vorige generaties. Ook in de toekomst zal deze trend zich voortzetten. Men woont tegenwoordig vaker in een koop- dan in een huurwoning, met de tijd zal dit zich doorvertalen naar het aantal ouderen dat woningbezitter is. Daarbij komt dat de kans dat huiseigenaren bij een verhuizing overstappen naar een huurwoning klein is (Van Iersel, Leidelmeijer & Buys, 2009). Daarnaast vormen een hoger opleidingsniveau, een groeiend individualisme, een groeiend rijbewijsbezit (Hooimeijer, 2007), een stijgend inkomen en tot slot een langere gezonde levensverwachting (Van Dam, Daalhuizen, De Groot, Van Middelkoop & Peeters, 2012) verschillen met vorige generaties. Deze kenmerken hebben allen hun weerslag op het woningmarkt- en mobiliteitsgedrag.

Daarnaast blijven ouderen steeds meer trouw aan hun woning. In de literatuur wordt dit fenomeen aangeduid als *ageing in place*. Vaak zitten ouderen op de top van hun wooncarrière (Van Iersel, Leidelmeijer & Buys, 2009). Ook zijn ouderen gehecht aan hun woning omdat ze er al een lange tijd wonen. Uit onderzoek van de Jong e.a. (2012) blijkt dat de beslissing om in hetzelfde huis te blijven wonen vooral voortkomt uit eigen overweging en niet vanwege beperkingen van buiten af, zoals een tekort aan geschikte woningen. Woningen hebben namelijk diverse functies en betekenissen voor een huishouden, zoals die van zorg- en activiteitscentrum en als investeringsgoed (Hooimeijer, 2007). Deze betekenissen dragen bij aan een sterke verbondenheid met de woning. Uit diverse onderzoeken (bijvoorbeeld Newman, 1976) blijkt dat deze verbondenheid, *place attachment*, een verklarende factor kan zijn voor de geringe verhuismobiliteit onder ouderen.

Als men toch bereid is te verhuizen, is het vooral de (angst voor een) verslechterde gezondheid die 65-plussers ertoe aanzet om te verhuizen (Kullberg & Ras, 2004). Lichamelijke beperkingen, de mogelijkheid om zorg aan huis te ontvangen en de wens om kleiner te wonen dragen bij aan de wens om te verhuizen, vooral als men in een ongeschikte woning woont. Meer dan de helft van de verhuigeneigde ouderen wil naar een woning speciaal bestemd voor ouderen. De afname van het aantal plaatsen in verzorgingstehuizen kan, naast het groeiende aantal 75-plussers, een rol spelen. De reactie van ouderen op een verslechterende gezondheid kan bestaan uit het blijven wonen in de huidige woning, op zoek gaan naar een meer geschikte woning of het tijdig anticiperen op verwachte verslechterende gezondheid (De Klerk, 2004). Hierin wordt het onderscheid gemaakt tussen anticiperend en reagerend gedrag. Wanneer ouderen verhuizen als ze nog relatief jong en vitaal zijn is de verhuizing minder ingrijpend dan wanneer deze plaatsvindt als de beperkingen al zijn ingetreden (De Boer, 1991). Diverse factoren spelen mee bij de ontwikkeling en de invulling van de zorgvraag. Deze worden later in dit hoofdstuk verder uitgewerkt.

Als gevolg van de hervorming van de langdurige zorg zullen steeds minder ouderen een plaats in een instelling kunnen krijgen. Ouderen met een lage zorgvraag blijven langer zelfstandig thuis wonen in een hiervoor geschikte woning. Hiermee worden woningen bedoeld in de categorie verzorgd wonen of overige geschikte huisvesting. Men spreekt van verzorgd wonen wanneer een persoon van 55 jaar of ouder verzorging of verpleging in de ouderenwoning kan ontvangen vanuit een nabij gelegen zorgsteunpunt. Overige geschikte huisvesting omvat wonen met diensten, ingrijpend aangepaste woningen, overige nultredenwoningen en overige ouderenwoningen. Op basis van de Monitor Investeren voor de Toekomst (Van Galen, Willems, Poulus, 2013) wordt een groeiende behoefte aan verzorgd wonen verwacht. Deze verwachting is gebaseerd op de aanname dat 80% van de ouderen die niet meer toegelaten wordt tot een instelling, toch zal verhuizen. Ook wordt verondersteld dat 80% van de ouderen die niet meer toegelaten wordt tot een instelling zal vragen naar een woning waar verpleging of verzorging kan worden ontvangen. Als gevolg van de extramuralisering zal de behoefte aan verzorgd wonen tot 2018 sterker stijgen dan de jaren erna (figuur 2.2). Deze behoefte wordt versterkt door de vraag als gevolg van bevolkingsontwikkeling. De extramuralisering heeft nauwelijks effect op de behoefte aan overige geschikte huisvesting. Deze laatste behoefte wordt voornamelijk bepaald door de vergrijzing. Doordat het aantal jonge ouderen in de toekomst ook weer af zal nemen, daalt de behoefte aan overige geschikte huisvesting in de toekomst. Maar zal de behoefte aan verzorgd wonen wel zo hard stijgen als de Monitor voorspelt? Hebben bijvoorbeeld de groeiende zelfstandigheid en het groeiende eigenwoningbezit een dempende werking op de behoefte aan verzorgd wonen?

Figuur 2.2: Ontwikkeling behoefte verzorgd wonen (x1000) ¹

Bron: Van Galen, Willems, & Poulus, 2013.

Factoren die de zorgvraag beïnvloeden

De zorgvraag van ouderen is het gevolg van diverse persoonlijke kenmerken en omgevingsfactoren. Leeftijd is een van de belangrijkste voorspellers voor een zorgbehoefte. De komende jaren zal het aantal 65-plussers in Nederland flink toenemen. Ook de groep oude ouderen, de 80-plussers, groeit. In 2050 zal de totale groep van 65-plussers voor 44% bestaan uit 80-plussers (Huisman, De Jong, Van Duin & Stoeldraijer, 2013). Deze dubbele vergrijzing heeft gevolgen voor de ontwikkeling van de vraag naar verzorgd wonen. Naarmate men ouder wordt stijgt namelijk de kans op de behoefte aan zorg (De Klerk, 2004). Het zorggebruik stijgt van 50% onder 80-84-jarigen naar 70% onder 85-89-jarigen. Daarnaast stijgt de kans op zorg met verblijf en de intensiteit van de zorg naarmate men ouder wordt (CBS, 2009; Post, Poulus, Van Galen, & Van Staaldunin, 2013). Een tweede factor die de vraag naar zorg beïnvloedt is de gezondheid. De gezondheid van ouderen kan worden uitgedrukt in het aantal jaren in goede ervaren gezondheid, zonder chronische ziekten, zonder lichamelijke beperkingen en in een goede geestelijke gezondheid (Robine & Romieu, 1998). Gemiddeld leven 65-plussers nog 11 jaar in goede ervaren gezondheid, dit is gebaseerd op het oordeel over de eigen gezondheid (Galenkamp & Snijders, 2013). Slechts vier jaar van de resterende levensverwachting brengen 65-plussers door zonder chronische ziekten. Daar tegenover staan 12 jaar zonder lichamelijke beperkingen en 17 jaar zonder geestelijke beperkingen (Zantinge, Van der Wilk, Van Wieren & Schoemaker, 2011). De zorgbehoefte ontstaat dus pas op latere leeftijd. De groep die deze hoge leeftijd bereikt wordt steeds groter ten opzichte van de groep waarin nog geen sprake is van een zorgbehoefte. Dit resulteert in een dalend landelijk gemiddelde voor de waardering van de ervaren gezondheid (Galenkamp & Snijders, 2013). Het aantal ouderen met een zorgvraag zal in de toekomst immers groeien. Naast de basale factoren leeftijd en gezondheid beïnvloeden ook andere factoren de zorgvraag van ouderen. De toename van het aantal oude ouderen resulteert niet vanzelfsprekend in een rechtevenredige stijging van de zorgvraag. Niet elke oudere wil en kan namelijk de benodigde zorg op dezelfde wijze ontvangen (De Klerk & Schellingerhout, 2006). Sommige ouderen onderschatten hun problemen en andere weten de weg naar de juiste instanties niet te vinden (Kullberg & Ras, 2004).

Naast de belangrijkste voorspellers, leeftijd en gezondheid, blijkt huishoudensamenstelling een invloedrijke factor te zijn voor de zorgvraag van ouderen (De Klerk, 2004). Alleenstaanden ondervinden meer beperkingen, hebben een lagere levensverwachting en maken vaker gebruik van zorg dan samenwonenden (Galenkamp & Noordt, 2013; Van Campen, 2011b). Samenwonenden lossen de zorgvraag vaak eerst binnen het huishouden op door middel van mantelzorg (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013). Op hoge leeftijd worden de verschillen tussen beide groepen kleiner. Zoals eerder bleek groeit de kans op beperkingen de laatste levensjaren namelijk sterk. Opleidingsniveau en inkomen vormen de volgende bepalende factoren voor de vraag naar zorg. Hoog opgeleiden en huishoudens met een hoger inkomen gebruiken minder vaak zorg dan laag opgeleiden en huishoudens met een lager inkomen (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013). Hoogopgeleiden ervaren vaker een goede lichamelijke kwaliteit van leven (Zantinge, Van der Wilk, van Wieren & Schoemaker, 2011; Savelkoul, Uiters & Verweij, 2013). Ook hebben hoogopgeleiden en huishoudens met een hoog inkomen meer te besteden, waardoor zij zich meer kunnen veroorloven (De Klerk, 2004). In tegenstelling tot huishoudens met een lager inkomen kunnen zij particuliere hulp inschakelen en makkelijker ingrijpende aanpassingen aan de woning laten uitvoeren. Wellicht hebben hoger opgeleiden ook een beter inzicht in de wet- en regelgeving rondom de zorg (Kullberg & Ras, 2004).

Naast persoonlijke kenmerken speelt ook de woonsituatie een rol bij de vraag naar zorg. Er is een duidelijk verschil waarneembaar tussen het zorggebruik van huurders en kopers. Een verklaring hiervoor is dat huishoudens met een lager inkomen vaker in een huurwoning wonen. Daarbij komt dat huishoudens met een lager inkomen vaker te maken hebben met beperkingen dan huishoudens met een hoog inkomen. Ditzelfde verschil bestaat tussen huishoudens in een eengezinswoning of een meergezinswoning. Eengezinswoningen zijn vaak koopwoningen, terwijl huurwoningen meestal deel uitmaken van gestapelde bouw. Huishoudens met een lager inkomen wonen doorgaans in een huurwoning, terwijl de hogere inkomensgroepen vaker eigenaar zijn van een woning. Dit draagt eraan bij dat het zorggebruik in meergezinswoningen hoger is dan in eengezinswoningen. Daarbij komt dat voor ouderen geschikte woningen zich veelal in de huursector bevinden en meestal deel uitmaken van gestapelde bouw (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013). Hoewel leeftijd en gezondheid de belangrijkste factoren zijn die de zorgvraag beïnvloeden, dragen huishoudensamenstelling, opleiding, inkomen en woonsituatie ook bij.

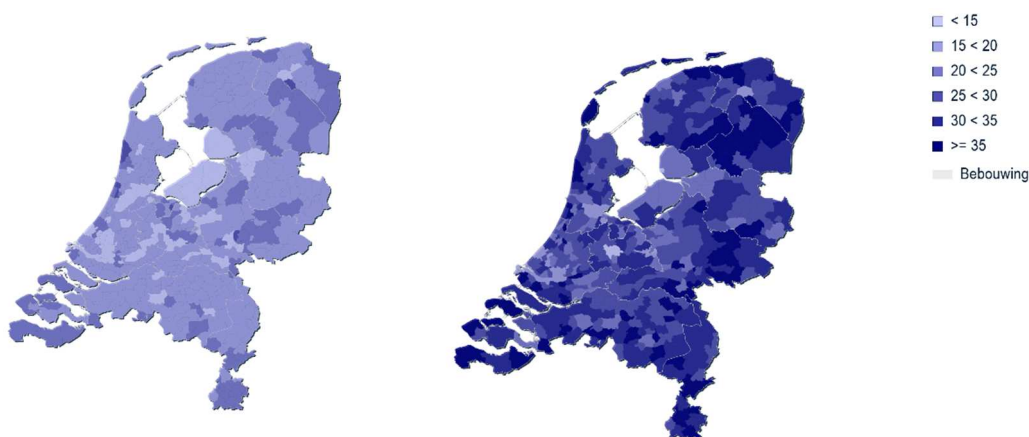
De verschuiving van zelfstandig naar hulpbehoevend vindt niet van de ene op de andere dag plaats. De groep ouderen die zich in de overgangsfase bevindt wordt ook wel omschreven als 'kwetsbare ouderen' of *'frail elderly'* (Van Campen, 2011b.). Zij hebben een grotere kans om op korte termijn zorgafhankelijk te worden. Toch is het moeilijk om deze kwetsbare ouderen te herkennen. Vaak zijn zij zich zelf niet bewust van de aard en omvang van de problemen of weten zij dit goed te verbloemen. Kwetsbare ouderen zullen als gevolg van een opeenstapeling van lichamelijke en psychische gebreken een zorgvraag krijgen. Het is dus van belang om niet alleen naar de groep ouderen met een geuite zorgvraag te kijken, maar ook naar de groep die zich in de overgangsfase bevindt. In de toekomst zullen steeds meer ouderen alleenstaand zijn, omdat de groep gescheiden of nooit getrouwde ouderen zal groeien. Waar samenwonende ouderen hulp van hun partner kunnen ontvangen, staan alleenstaanden er helemaal zelf voor. Zij roepen vaker formele hulp in als ze lichamelijke beperkingen krijgen (De Klerk, 2004). Door de toekomstige groei van het aantal alleenstaanden zal het aantal kwetsbare ouderen ook toenemen. De individualisering van de samenleving heeft dus ook haar weerslag op de zorgbehoefte van ouderen.

Hoewel het aantal ouderen al jaren stijgt, daalt het aantal bewoners in instellingen. Wetgeving en veranderende kenmerken van ouderen dragen bij aan deze trend (Van Campen, 2011c). Er is een duidelijke verschuiving te zien in het zorggebruik van ouderen. Steeds meer hulpbehoevende ouderen ontvangen thuis de benodigde zorg in plaats van in een instelling. Zantinge, Van der Wilk, Van Wieren & Schoemaker (2011) geven echter aan dat het door de opkomst van nieuwe woonzorgconcepten steeds moeilijker is om onderscheid te maken tussen zorg met verblijf en zorg zonder verblijf.

2.3 Ruimtelijke differentiatie

In de vorige paragraaf is een algemeen beeld geschetst van de vergrijzing en de veranderende zorgvraag van ouderen in Nederland. Binnen de landsgrenzen zijn echter diverse verschillen waarneembaar. Niet elke provincie en niet elke gemeente binnen eenzelfde provincie zal dezelfde transitie doormaken. Zeeland, Drenthe en Limburg zijn op dit moment het sterkst vergrijsd. Tot 2040 zal de vergrijzing in vrijwel alle delen van het land doorzetten (figuur 2.3). Alleen de grote steden zullen een relatief jonge bevolking houden (Van Dam e.a. 2013). Hoewel het aandeel ouderen in Nederland als geheel zal toenemen, ontstaat er een tweedeling tussen jonge steden en een vergrijsd platteland.

Figuur 2.3: Aandeel 65-plussers in 2012 en 2040 (%)

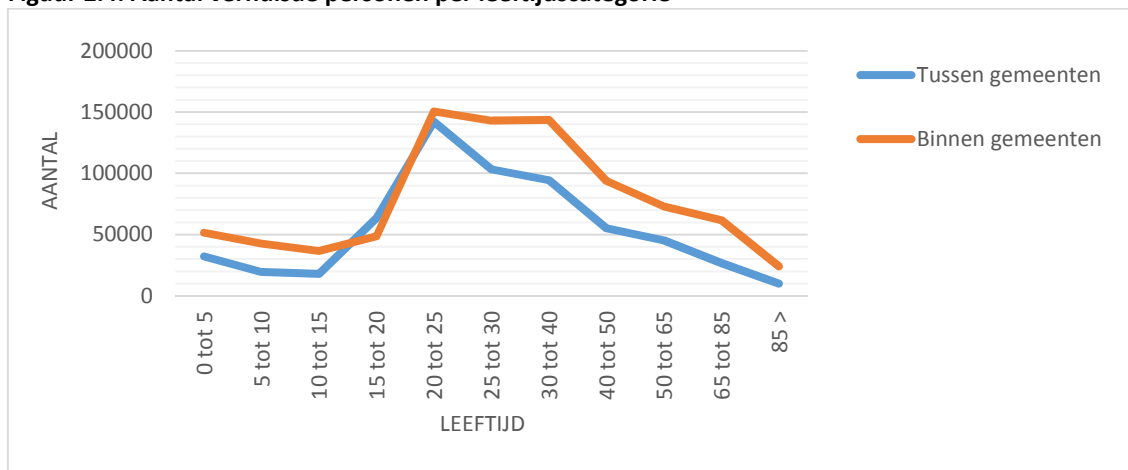
Bron: ABF Research, Primos 2012.

Regionaal

Deze tweedeling is het gevolg van zowel verschillen in vruchtbaarheidscijfers en levensverwachting als selectieve migratie- en verhuisstromen (Van der Meer, 2006). In grote steden is het vruchtbaarheidscijfer lager, ondanks het grote aandeel jongvolwassenen en niet-westerse allochtonen. Dit lage vruchtbaarheidscijfer wordt verklaard door de uitstroom van jonge huishoudens in de gezinsvormende fase naar randgemeenten (Mulder, 2012). Ook verschil in levensstijl beïnvloedt het aantal kinderen per huishouden. In de Randstad wordt vaker een modernere en meer individualistische levensstijl aangehouden. Huishoudens bestaan vaker uit 1 persoon en gezinnen bestaan uit minder kinderen. De verschillen in levensverwachting zijn in Nederland niet groot. In grote steden is de levensverwachting in het algemeen iets lager dan op het platteland. Dit komt voornamelijk omdat huishoudens met een lage sociaaleconomische status, en een daaraan gekoppelde lagere levensverwachting, geconcentreerd zijn in de steden. Ook een kwalitatief minder gezonde leefomgeving draagt bij aan een iets lagere levensverwachting in steden. Het zijn voornamelijk de selectieve migratie en verhuisstromen die de demografische verschillen in Nederland verklaren.

Interregionale migratiestromen veroorzaken regionale verschillen in de bevolkingssamenstelling. De verhuisbewegingen van jongeren en ouderen brengen aanzienlijke veranderingen teweeg. Twintigers en dertigers verlaten het ouderlijk huis en verhuizen vaak nogmaals wanneer er kinderen op komst zijn. Rond de pensioengerechtigde leeftijd is opnieuw een stijging van het aantal verhuizingen te zien. In de literatuur wordt dit ook wel een ‘retirement peak’ genoemd. Tegenwoordig vindt dit echter steeds meer gespreid over de tijd plaats (figuur 2.4). Door de groeiende honkvastheid van ouderen zal deze verhuispiek wellicht nog verder verdwijnen. Ouderen blijven namelijk steeds langer in de oorspronkelijke woning wonen; ageing in place. Waar in de jongere leeftijdsklassen nog vaker voor een verhuizing naar een andere gemeente gekozen wordt, blijven de oudere leeftijdsklassen vaker in dezelfde gemeente wonen. Op hoge leeftijd is tot slot nog een kleine piek te zien in het aantal verhuisbewegingen. Hier betreft het voornamelijk verhuizingen naar instellingen of geschikte woningen voor ouderen (Van der Meer, 2006). Maar waar verhuizen deze groepen dan naartoe?

Figuur 2.4: Aantal verhuisde personen per leeftijdscategorie

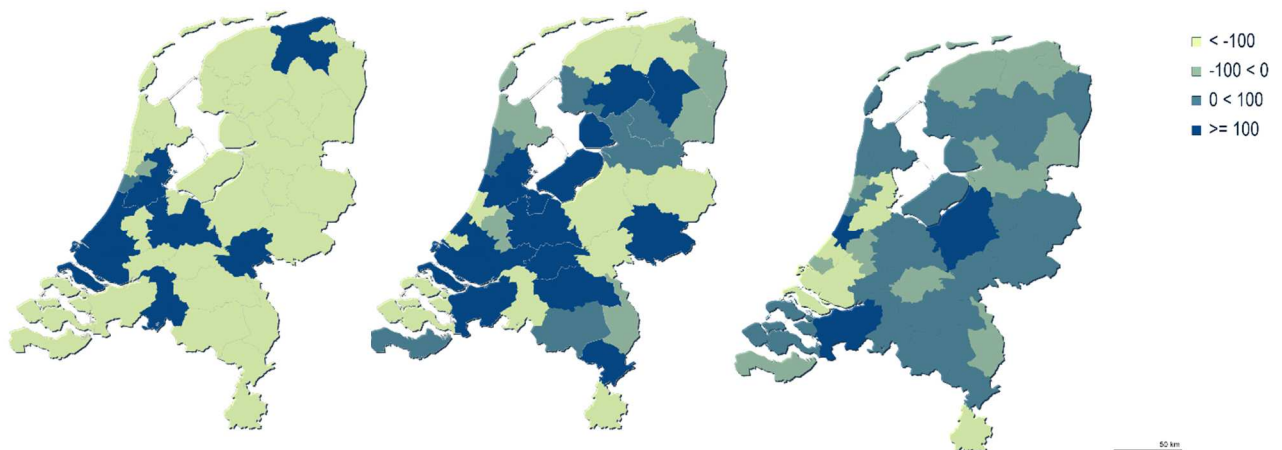

Bron: CBS, 2013.

Het concept ‘escalator region’ van Fielding biedt meer inzicht in de herkomst en vestigingslocaties van de hierboven beschreven groepen. Dergelijke regio’s fungeren als een roltrap waar jongeren op kunnen stappen en met het stijgen van de sociaaleconomische status weer zullen verlaten. Het betreft hier internationale literatuur, gebaseerd op grote stedelijke regio’s. Hooimeijer en Nijstad (1996) hebben echter laten zien dat in Nederland de Randstad voor het omliggende gebied ook fungeert als roltrapregio. Jongeren trekken naar de grote steden in de Randstad, omdat daar meer opleidingsmogelijkheden en arbeidsplaatsen zijn. Dit principe zien we ook terug in de semiperifere delen van het land. In het noorden van het land trekken jongeren bijvoorbeeld vanuit het landelijk gebied naar de stad Groningen (Latten, Das & Chkaloca, 2008). Wanneer jongeren op de roltrap stappen, stijgt de sociaaleconomische status in de loop der jaren. Wellicht vinden zij op dit moment ook een partner. Als het inkomen het toelaat zullen zij van de roltrap afstappen en zich vestigen in omliggende gemeenten. Deze stap gaat vaak samen met een uitbreiding van het gezin (Van der Meer, 2006). Dit sluit aan bij de lage vruchtbaarheidscijfers en het grote aandeel singles in steden. Wanneer de pensioengerechtigde leeftijd in zicht komt, kiezen ouderen ervoor wat vrijer te gaan wonen. Dit beeld is in de praktijk echter niet altijd terug te zien (Van Dam, Daalhuizen, De Groot, Van Middelkoop & Peeters, 2012). Ouderen, ook jonge ouderen, zijn behoorlijk honkvast. Ze verhuizen niet of nauwelijks, en als ouderen verhuizen is dit vaak over een korte afstand. Wanneer de gezondheid van

ouderen verslechtert en zij meer hulpbehoevend worden zullen de meeste ouderen op den duur de overstap maken naar een meer geschikte woning of een plaats in een instelling. Deze vorm van migratie wordt in de literatuur aangeduid als *assistance migration*. De verhuizing wordt niet zozeer gestuurd door een wens of voorkeur, maar vooral door (de angst voor) een verslechterende gezondheid (Van der Meer, 2006; Kullberg & Ras, 2004). Veelal verhuizen deze zorgbehoevende ouderen naar de dichtstbijzijnde locatie waar zij de gewenste zorg kunnen ontvangen. Dit kan zowel een geschikte woning voor ouderen zijn als een plaats in een instelling. Op deze hoge leeftijd vinden meestal geen verhuizingen over een lange afstand meer plaats.

Figuur 2.5: Binnenlands migratiesaldo in 2011 voor (van links naar rechts) 15-24, 25-34 en 65+ jaar

Bron: CBS, 2011.

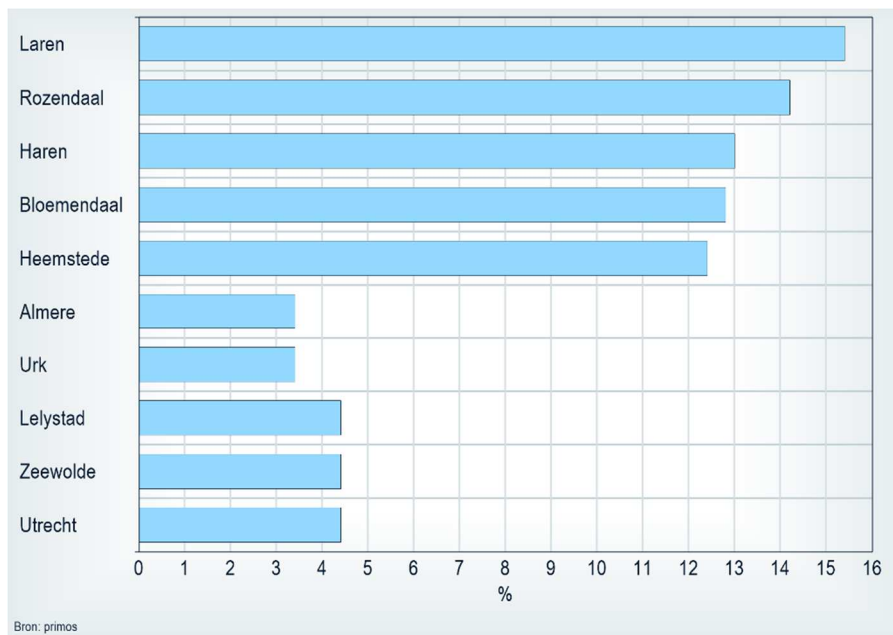
Het functioneren van de Randstad als roltrapregio is terug te zien in de binnenlandse migratiestromen (figuur 2.5). Voor 15- tot 24-jarigen is een sterk positief migratiesaldo te zien in de Randstad, Groningen, Utrecht, Arnhem/Nijmegen en Midden Noord-Brabant. Deze steden en regio's hebben met elkaar gemeen dat ze aantrekkelijk zijn voor jongeren op grond van opleidingsmogelijkheden en kansen op de arbeidsmarkt. Voor de groep 25- tot 34-jarigen is een verschuiving zichtbaar naar de semiperifere delen van het land. Hoewel er een positief migratiesaldo blijft bestaan voor de meeste delen van de Randstad, vertrekken er ook meer personen naar omliggende regio's, zoals Flevoland. Dit sluit aan bij de roltraptheorie van Fielding. Zodra de sociaaleconomische status gestegen is en wanneer het inkomen het toelaat verlaten personen de steden en vestigen zij zich in omliggend gebied. De groep 65-plussers laat weer een ander beeld zien. Meer ouderen vertrekken uit de Randstad dan dat zich er vestigen. In tegenstelling tot de jongeren, vestigen ouderen zich juist meer in de perifere delen van het land. De spreiding over het hele land is daarnaast veel groter dan voor jongeren. In de uiterste delen van Nederland, zoals Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen is het migratiesaldo van 65-plussers echter ook negatief. Op regionale schaal kunnen op basis van migratiestromen dus drie typen regio's aangewezen worden: centrale regio, semiperifere regio en perifere regio.

Lokaal

De differentiatie binnen deze drie typen regio's is groot. De top vijf meest vergrijsde regio's bestaat uit welvarende gemeenten (figuur 2.6). Volgens Garssen en De Beer (2012) zijn het niet alleen de perifere delen van het land, maar juist ook de welvarende gemeenten die het sterkst vergrijsd zijn. De vijf minst vergrijsde gemeenten zijn van iets gevarieerdere aard. Urk bijvoorbeeld, heeft haar lage vergrijzing te danken aan het relatief hoog vruchtbaarheidscijfer. Almere heeft een klein aandeel ouderen doordat

er in de jaren '70 en '80 veel jonge huishoudens uit de Randstad naar deze nieuw aangewezen groeikern zijn verhuisd. Lelystad en Zeewolde bevinden zich, net als Almere in de jonge provincie Flevoland. Utrecht dankt haar lage aandeel ouderen onder andere aan haar status als studentenstad. Om de lokale differentiatie in de behoefte aan verzorgd wonen in beeld te brengen, wordt een onderscheid gemaakt tussen vijf gemeentetypen. Deze indeling komt tot stand door verwachtingen en resultaten uit voorgaande onderzoeken. Hierbij spelen ook afwijkende migratiestromen en bevolkingsopbouw een belangrijke rol.

Figuur 2.6: Meest en minst vergrijsde gemeenten (%75-plussers) in 2014

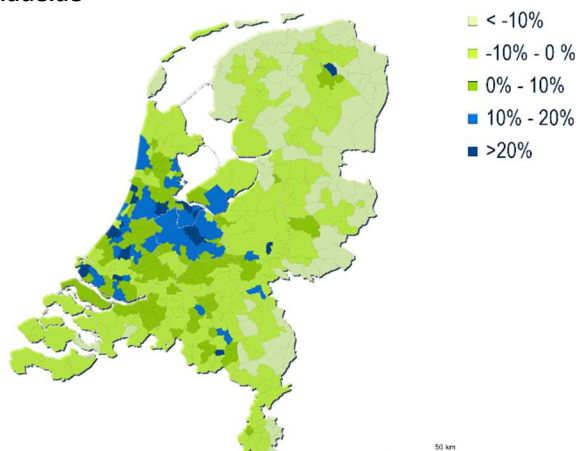
Bron: Primos, ABF Research.

Aan de hand van de meest en minst vergrijsde gemeenten is al een lokale differentiatie waarneembaar. Grote steden, en voornamelijk steden met een hogeschool of universiteit lijken een lager aandeel ouderen te hebben. Deze steden vormen het centrum van de 'escalator regio', zoals Fielding deze heeft beschreven. Het aantrekken van studenten heeft diverse effecten op de stad en de regio. Zo zorgt een stad met een hbo of universitaire instelling voor een constante stroom aan jongeren. Ook zorgen dergelijke succesvolle regio's voor een aantrekkingskracht op hoger opgeleide migranten. Het vasthouden van hoger opgeleiden blijkt echter lastig (Venhorst e.a., 2011). Veel studentensteden zijn slechts een korte verblijfplaats voor jongeren. Gemiddeld verlaten studenten de stad Groningen bijvoorbeeld alweer binnen 5 jaar (Latten, Das, & Chkalova, 2008). Dergelijke steden fungeren als een broedplaats, waarna de afgestudeerden zich weer over het land verspreiden. Vanzelfsprekend is het aandeel ouderen in deze steden lager dan in andere steden. Niettemin blijft de absolute opgave voor verzorgd wonen hier omvangrijk. In steden wonen immers de meeste mensen. Steden behorende bij de G4, de G32 en/of in het bezit zijn van minimaal een hbo-instelling worden als type #1 aangewezen. Door hun grootte en de beschikking over hoger onderwijs hebben deze steden grote invloed op de migratiestromen in Nederland.

In de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw heeft de Rijksoverheid het plan opgevat om de ongebreidelde suburbanisatie van de grote steden te bundelen in 16 daarvoor aangewezen groeikernen. In de loop der jaren hebben deze gemeenten voornamelijk jonge huishoudens in de gezinsvormende fase aangetrokken (De Jong & Van Duin, 2008). Hoewel de doelstelling was om voornamelijk koopwoningen te realiseren, heeft de ongunstige economische periode waarin de ontwikkeling van de groeikernen plaats vond erin geresulteerd dat er meer sociale huurwoningen zijn gerealiseerd dan oorspronkelijk gepland. Hierdoor trokken groeikernen ook veel minder welvarende huishoudens aan (Reijndorp e.a., 2012). Als gevolg van beide ontwikkelingen hebben groeikernen een relatief homogene bevolkingsopbouw. In de nabije toekomst zal hier een sterke vergrijzing plaatsvinden. De relatieve stijging van het aandeel ouderen is enorm. De absolute opgave in deze gemeenten is echter veel kleiner dan in de grote steden omdat het aantal ouderen hier veel lager is. Hoewel enkele groeikernen tegenwoordig meer dan 100.000 inwoners hebben en beschikken over instellingen voor het hoger onderwijs, worden de groeikernen als een aparte categorie beschouwd. De ontstaansgeschiedenis en toekomstperspectieven wijken sterk af van grote steden die op een meer natuurlijke wijze zijn gegroeid. De 16 door het rijk aangewezen groeikernen vormen type #2. Door de afwijkende bevolkingsopbouw en woningvoorraad van voormalige groeigemeenten is de verwachting dat de vraag naar verzorgd wonen zich afwijkend zal ontwikkelen.

Naast de grote steden en de groeikernen kan een derde type gemeente worden onderscheiden. Eerder kwam naar voren dat de sterkst vergrijzde gemeenten voornamelijk vertegenwoordigd zijn door welvarende suburbane gemeenten, zoals Laren en Rozendaal. In delen van Zuid-Holland, Noord-Holland en Noord-Brabant vindt een clustering plaats van welgestelde huishoudens (figuur 2.7). Bovendien zijn de huishoudens woonachtig in deze gemeenten vaker in het bezit van een eigen woning (CBS, 2012). Het grote aandeel ouderen met een bovengemiddeld inkomen gecombineerd met het hoge aandeel eigen woningbezitters voorspelt een afwijkende vraag naar verzorgd wonen. Hoewel de groep ouderen in deze vaak kleine gemeenten relatief sterk zal stijgen, is de absolute opgave gering. De invulling van de vraag naar verzorgd wonen, verdient hier dus ook een andere aanpak dan bijvoorbeeld in een grote stad. Tot type #3 'Welvarende suburbane gemeenten' behoren de gemeenten waar het gemiddeld persoonlijk inkomen 15% hoger is dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 2.7: Afwijking persoonlijk inkomen t.o.v. landelijk gemiddelde

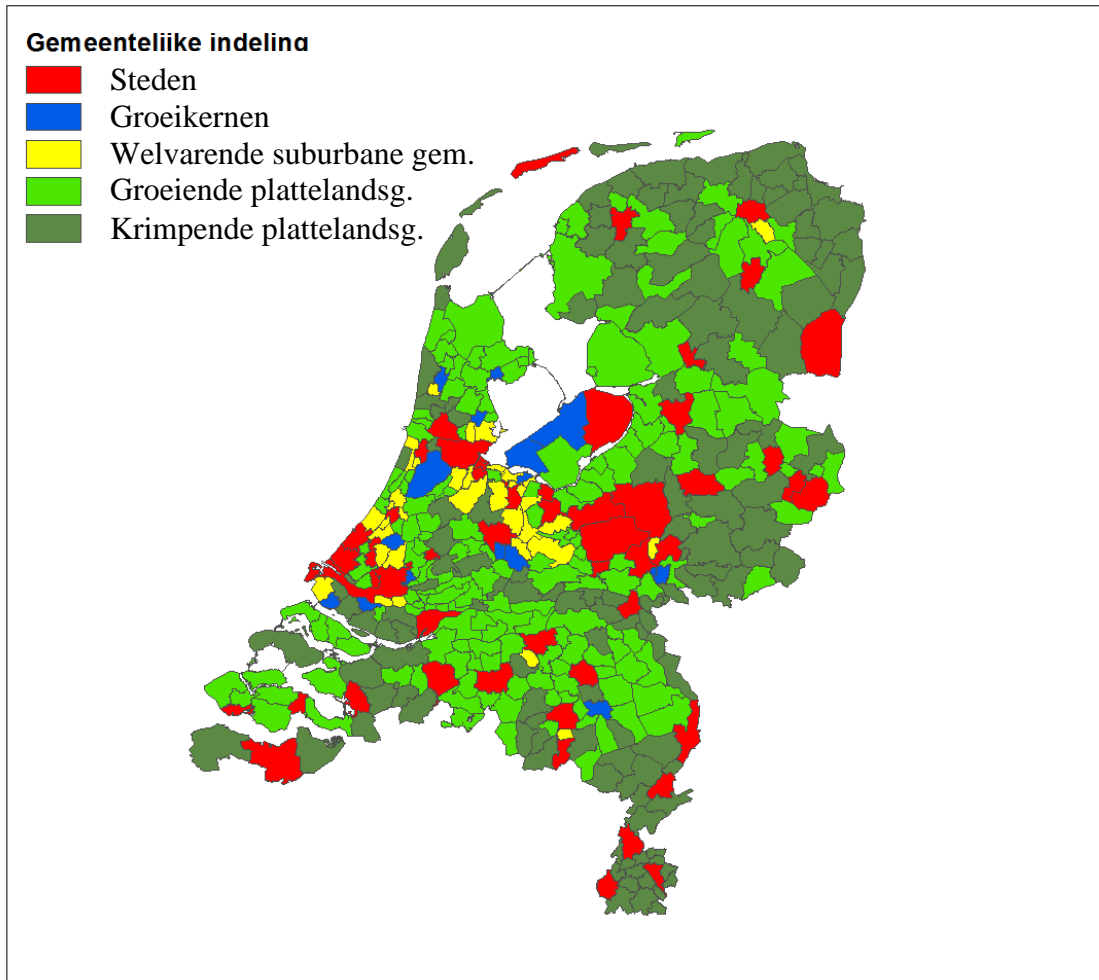
Bron: CBS Regionaal Inkomens Onderzoek.

De overige gemeenten vormen de laatste groep. Binnen dit type is de variatie groot. Zowel krimpgemeenten als groeigemeenten en zowel stedelijke als landelijke gemeenten vallen binnen deze categorie. Contrasterend met het landsgemiddelde, zal in dit type gemeente de bevolkingsgroei rond 2030 stagneren (Primos, 2012). Enkele gemeenten in Noord- en Oost-Groningen en Zuid-Limburg krijgen te maken met bevolkingskrimp (Huisman, de Jong, van Duin & Stoeldraijer, 2013). Binnen deze categorie wordt daarom onderscheid gemaakt tussen groeiende plattelandsgemeenten #4 en plattelandskrimpende gemeenten #5. Voor veel gemeenten is de toekomst echter onduidelijk. Op lange termijn zou zowel groei als krimp mogelijk kunnen zijn. Op basis van de Primos bevolkingsprognose (2012) is een onderscheid gemaakt tussen gemeenten met een gelijkblijvende of groeiende bevolkingsomvang en gemeenten die tussen nu en 2020 te maken krijgen met bevolkingskrimp. De diversiteit binnen het gebied blijkt nog meer uit het gegeven dat bijvoorbeeld ook de krimpregio's onderling sterk verschillen. In Limburg krimpt voornamelijk het stedelijk gebied, terwijl in het Noorden vooral de plattelandsgebieden te maken hebben met een krimpende bevolking (Verwest, Van Dam, Daalhuizen, 2010). Verwacht wordt dat er een groot contrast bestaat tussen de behoefte aan verzorgd wonen in plattelandsgemeenten en de behoefte aan verzorgd wonen in de andere gemeenten.

Alle Nederlandse gemeenten vallen binnen de categorie stad, groeikern, welvarende suburbane gemeente, groeiende plattelandsgemeente of krimpende plattelandsgemeente. In het westen en midden van het land clusteren groeikernen en welvarende gemeenten zich rondom steden. In het noorden en zuiden van Nederland worden de steden omringd door groeiende of krimpende plattelandsgemeenten (figuur 2.8).

Niet alleen de mate van vergrijzing, maar ook het zorggebruik lijkt ruimtelijk te verschillen (Post, Poulus, Van Galen en Van Staalduinen, 2012). In stedelijke woonmilieus wordt gemiddeld genomen iets meer gebruik gemaakt van zorg dan in dorps- en landelijke woonmilieus. Dit kan deels verklaard worden door het gegeven dat er in het landelijk gebied minder draagvlak is voor dergelijke voorzieningen, waardoor ouderen met een zorgvraag richting grotere kernen vertrekken. Dit is terug te zien in de verhuiscriteria van ouderen woonachtig in het landelijk gebied. Zij willen relatief vaak naar dorpen of groenstedelijke woonmilieus verhuizen. In de dorps- en groenstedelijke woonmilieus is namelijk meer aanbod aan verzorgd wonen en wonen met diensten. Ook zijn hier vaak meer voorzieningen dan in landelijke woonmilieus. Verschillen in vraag naar zorg kunnen echter niet verklaard worden door het type woonmilieu. Zoals eerder beschreven hebben leeftijd, gezondheid, huishoudenssamenstelling, opleiding, inkomen en woonsituatie invloed op de vraag naar zorg. Volgens Post e.a. (2012) lijkt het type woonmilieu deze zorgvraag niet te beïnvloeden. De invulling van de zorgvraag wordt wel beïnvloed door het type gemeente. In landelijke gebieden wordt er vaker aanspraak gedaan op informele hulp. Ouderen in grotere dorpen en steden huren juist vaker particuliere hulp in. Dergelijke verschillen worden deels veroorzaakt door een grotere individualisering in het stedelijk gebied. Ouderen zijn hier vaker alleenstaand, waardoor er geen informele hulp geboden kan worden door een partner.

Figuur 2.8: Gemeentelijke indeling

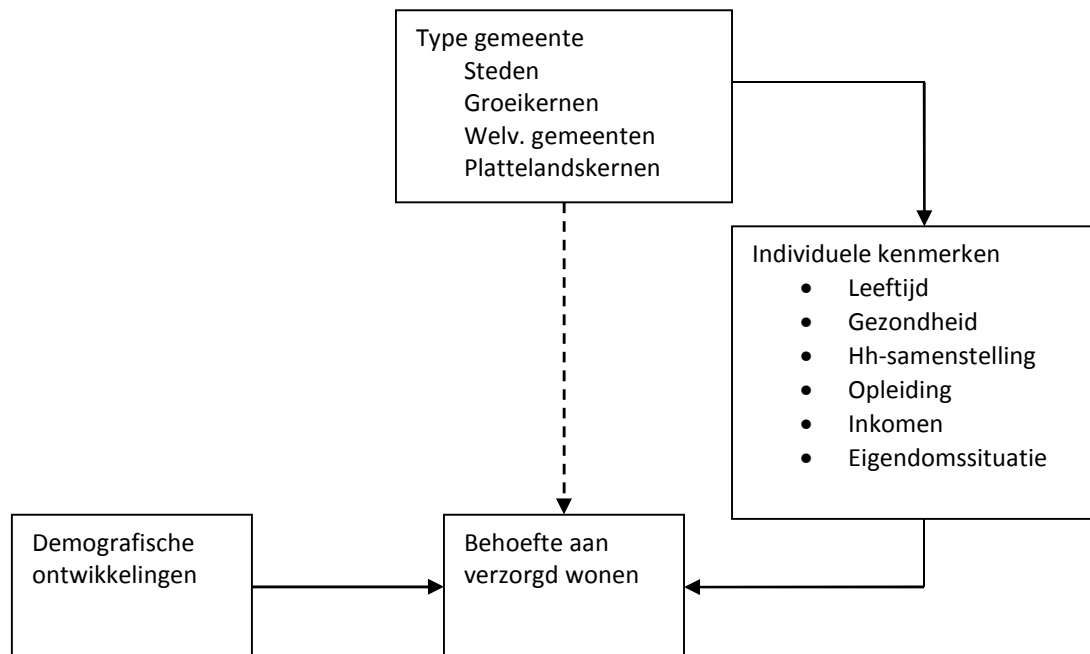

2.4 Conceptueel model en onderzoeksvragen

De hervormingen van de langdurige zorg trachten in te spelen op de veranderende positie van ouderen in de samenleving. Deze transitie wordt beïnvloed door zowel het stijgende aandeel ouderen als de veranderende wensen en behoeften van deze ouderen ten opzichte van vorige generaties. Het aandeel 75-plussers zal oplopen van 7,4% in 2014 tot 14,5% in 2040. Het absolute aantal 75-plussers bedraagt in 2040 naar verwachting 2.579.800 (CBS, 2013). Dit beïnvloedt diverse aspecten van de maatschappij. Een deel van deze hervorming richt zich op het langer zelfstandig thuis wonen van ouderen met een lichte zorgvraag. Voorheen konden deze ouderen een plaats in een instelling krijgen, in de toekomst zijn zij meer aangewezen op informele en formele zorg aan huis (Tweede Kamer, 2013). Dit brengt een aanpassingsopgave van de woningvoorraad met zich mee. Met het krimpen van het aantal instellingsplaatsen groeit de vraag naar verzorgd wonen (Van Galen, Willems, Poulus, 2013). Gemeenten, woningcorporaties, zorginstellingen en zorgverzekeringen zullen de handen ineen moeten slaan om de groeiende groep zelfstandig wonende ouderen met een zorgvraag goed te kunnen bedienen met een geschikte woning en de benodigde zorg. De verwachting is dat deze opgave lokaal sterk zal verschillen (RLI, 2014). Om de hervormingen van de langdurige zorg op gemeentelijk niveau goed te kunnen implementeren, is het van belang om de lokale verschillen in beeld te brengen. Niet elke gemeente zal voor dezelfde uitdagingen staan. Onder lokale verschillen wordt in dit onderzoek het verschil verstaan tussen steden, groeikernen, welvarende gemeenten, overige groeiende gemeenten en overige krimpende gemeenten.

In de literatuur zijn diverse regionale verschillen beschreven. Voornamelijk wordt er een onderscheid gemaakt tussen stad en platteland en groei- en krimpgebieden. Uit een aantal onderzoeken (RLI, 2014; Garsen & de Beer, 2012) blijkt dat er ook binnen het stedelijk gebied en binnen het landelijk gebied verschillen zijn in demografische ontwikkeling en bevolkingsopbouw. Dit beïnvloedt de opgave met betrekking tot het realiseren van voldoende geschikte huisvesting voor ouderen met een zorgvraag. Niet elke oudere gebruikt namelijk dezelfde zorg of vult de zorgvraag op dezelfde manier in. Het lijken voornamelijk persoonlijke kenmerken, zoals leeftijd, huishoudenssamenstelling, opleiding en inkomen te zijn die de zorgvraag beïnvloeden. Ook de woonsituatie draagt bij aan de vraag naar zorg. In dit onderzoek wordt de invloed van lokale demografische veranderingen op de zorgvraag en de daadwerkelijke vraag naar verzorgd wonen in beeld gebracht. Ondanks de negatieve uitkomst op het verband tussen woonmilieu en zorgvraag (Post e.a., 2012) is het aannemelijk dat er een verband bestaat tussen de locatie waar men woont en de zorgvraag. Uit onderzoek blijkt dat er voornamelijk verschillen te verwachten zijn tussen welvarende suburbane gemeenten, groeigemeenten en grote steden (RLI, 2014; van Galen, Willems & Poulus, 2013; Van Dam, Daalhuizen, De Groot, Van Middelkoop & Peeters, 2013). Op basis van de literatuur en bevolkingscijfers is de volgende typologie tot stand gekomen: Steden, groeikernen, welvarende suburbane gemeenten en plattelandsgemeenten. In dit onderzoek wordt gezocht naar een verband tussen de behoefte aan verzorgd wonen en het type gemeente waarin een 75-plusser woont.

Figuur 2.9: Conceptueel model

Uit de literatuurstudie komt naar voren dat er een verband is tussen de groei van het aantal ouderen en een toenemende vraag naar verzorgd wonen (van Galen, Willems & Poulus, 2013). Ook is er een verband tussen de individuele kenmerken en de vraag naar verzorgd wonen (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013; De Klerk, 2004). Deze individuele kenmerken lijken echter per type gemeenten te verschillen. Steden kennen bijvoorbeeld een hoger aandeel alleenstaande 75-plussers dan andere typen gemeenten. Verwacht wordt dat het type gemeente, afgezien van de verschillen in individuele kenmerken tussen gemeenten, ook verband houdt met de vraag naar verzorgd wonen.

De veronderstelde verbanden zijn samengevat in een conceptueel model (figuur 2.9). In dit onderzoek wordt de volgende hoofdvraag beantwoord:

Wat zijn de omvang en de oorzaak van de lokale verschillen in kenmerken van 75-plussers en wat heeft dit voor effect op de lokale behoefte aan verzorgd wonen tot 2040?

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende twee deelvragen:

- In hoeverre verschillen de vijf typen gemeenten in de ontwikkeling van het aantal en aandeel 75-plussers en welke verschillen in sociaal-economische en sociaal demografische kenmerken doen zich voor?
- Welke lokale verschillen in de vraag naar verzorgd wonen zijn in de toekomst te verwachten in de vijf typen gemeenten en komen deze tot stand door compositie-effecten of contextuele effecten?

3. Methodologie

Dit hoofdstuk vormt de schakel tussen het theoretische en empirische deel van het onderzoek. Gestart wordt met een aantal hypothesen. De gebruikte onderzoeksstrategie om deze hypothesen te toetsen wordt nader toegelicht. Daarnaast worden de gestelde onderzoeksvragen vertaald in concrete en meetbare variabelen. Vervolgens wordt het gebruikte databestand geïntroduceerd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving van de gebruikte statistische toetsingsmethode.

3.1 Hypothesen

Het literatuuronderzoek heeft geleid tot een aantal hypothesen. De eerste hypothese betreft het toetsen van bestaande theorie. De verbanden tussen bepaalde persoonlijke kenmerken en de zorgbehoefte van ouderen zijn in diverse onderzoeken aangetoond. Hoewel sommige kenmerken een klein effect lijken te hebben, beïnvloeden ze allemaal de zorgbehoefte. Verwacht wordt dat deze kenmerken ook specifiek de behoefte aan verzorgd wonen beïnvloeden.

- I. Persoonskenmerken hebben invloed op de behoefte aan verzorgd wonen;
 - Naarmate men ouder wordt, stijgt de behoefte aan verzorgd wonen;
 - Naarmate de gezondheid verslechtert, stijgt de behoefte aan verzorgd wonen;
 - Alleenstaanden hebben meer behoefte aan verzorgd wonen, waarbij alleenstaande mannen meer zorg vragen dan alleenstaande vrouwen;
 - Naarmate men meer hulp ontvangt, stijgt de behoefte aan verzorgd wonen;
 - Naarmate het opleidingsniveau stijgt, daalt de behoefte aan verzorgd wonen;
 - Naarmate het inkomensniveau stijgt, daalt de behoefte aan verzorgd wonen;

De tweede hypothese richt zich op het toetsen van een nieuw verband. Hoewel het type woonmilieu de behoefte aan zorg niet lijkt te beïnvloeden, is de verwachting dat het type gemeente wel verband houdt met de behoefte aan verzorgd wonen. Deze verwachting is gebaseerd op het feit dat de inwoners van de vijf gemeentetypen andere migratiepatronen hebben. Ook is de bevolkingsopbouw van de gemeentetypen verschillend.

- II. Het type gemeente is van invloed op de behoefte aan verzorgd wonen;
 - De behoefte aan verzorgd wonen is in steden het laagst en in de overige gemeenten het hoogst;
 - In krimpende plattelandsgemeenten is de behoefte aan verzorgd wonen hoger dan in groeiende plattelandsgemeenten;
 - De absolute vraag naar verzorgd wonen is in de steden het grootst.

De derde hypothese heeft betrekking op de compositionele en de contextuele effecten van het gemeentetype op de behoefte aan verzorgd wonen. Zijn de gemeentelijke verschillen alleen te verklaren aan de hand van verschil in bevolkingsopbouw of speelt ook de context van een gemeente mee?

- III. Naast compositionele effecten dragen ook contextuele effecten bij aan de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen.

3.2 Onderzoeksstrategie

Voorliggend onderzoek is kwantitatief van aard. De nadruk ligt op het toetsten van een theorie, namelijk het veronderstelde verband tussen type gemeenten en de behoefte aan verzorgd wonen. Er is gekozen voor een kwantitatieve onderzoeksmethode, omdat hiermee op een relatief snelle manier een representatief beeld gevormd kan worden van de landelijke opgave. Omdat verondersteld wordt dat de lokale differentiatie groot is, zou een kwalitatief onderzoek hier niet op haar plaats zijn. Hoewel een kwalitatief onderzoek meer inzicht zou kunnen bieden in achterliggende wensen en behoeften van bijvoorbeeld zorgbehoevende ouderen, is dit niet de meest effectieve manier om in korte tijd een beeld van de landelijke behoefte aan verzorgd wonen te krijgen.

De benodigde data is verzameld op basis van *survey research*. Het betreft hier een verzameling gegevens bestaande uit meer dan één case, verkregen op één moment in de tijd om een dataset te creëren bestaande uit meerdere variabelen. Deze data wordt verkregen door middel van enquêtes en gestructureerde interviews (Bryman, 2008). Hoewel de gebruikte dataset, zie paragraaf 3.4, resultaten uit meerdere jaren bevat, spreekt men hier toch van een survey research design, omdat het geen gekoppelde data betreft. Pas wanneer dezelfde persoon meerdere malen zou worden geïnterviewd, spreekt men pas van een *longitudinal design*. Doormiddel van een survey kunnen veel mensen in korte tijd bereikt worden. Daarnaast kunnen er patronen en associaties tussen de diverse variabelen worden onderzocht. Dit sluit goed aan bij het doel van het onderzoek om de lokale verschillen in de behoefte aan verzorgd wonen in beeld te brengen. De interne validiteit van dit onderzoeksontwerp wordt over het algemeen echter als laag gezien. Omdat het slechts resultaten uit hetzelfde moment in de tijd bevat, kunnen slechts associaties gevonden worden, in plaats van causale verbanden. Doordat het gebruikte databestand resultaten uit meerdere onderzoeksjaren bevat, wordt het probleem met de interne validiteit deels opgelost. Het is hierdoor mogelijk om transities in de tijd waar te nemen. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt echter op de huidige en toekomstige opgave. De verandering van wet- en regelgeving omtrent wonen met zorg wordt zodanig veranderd, dat een uitgebreid onderzoek naar de geschiedenis van verzorgd wonen hier niet in grote mate zal bijdragen. De externe validiteit van het onderzoeksontwerp is daarentegen groot, wanneer er een random steekproef wordt genomen. De respondenten uit het onderzoek zijn aselekt gekozen en de ruimtelijke spreiding is zoveel mogelijk gewaarborgd.

Naast de validiteit van het gebruikte onderzoeksontwerp speelt ook de betrouwbaarheid een belangrijke rol. De betrouwbaarheid is afhankelijk van de manier waarop de concepten, zoals verzorgd wonen, worden gemeten. Deze concepten moeten stabiel zijn in de tijd. Ook moeten de gekoppelde concepten binnen het onderzoek consistent zijn. Tot slot mogen de vragen niet voor eigen interpretatie vatbaar zijn. Het gebruikte databestand bevat de resultaten van het Woon Onderzoek Nederland. Hierin wordt veel waarde gehecht aan de betrouwbaarheid van de gegevens. De gebruikte enquêtes bevatten weloverwogen vragen en diverse controlevragen. Aangenomen mag worden dat de betrouwbaarheid van het gebruikte databestand voldoende is. Tot slot is de reproduceerbaarheid van een survey over het algemeen groot.

Dit onderzoek is gestart met een literatuurstudie, op basis waarvan een gemeentelijke typologie is opgesteld. Om meer inzicht te bieden in de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen worden zowel huidige als toekomstige verschillen in behoefte aan verzorgd wonen onderzocht. De huidige sociaaldemografische kenmerken van de vijf gemeentetypen worden in beeld gebracht. Vervolgens

wordt onderzocht of de verschillen tussen de gemeentetypen ontstaan door variatie in bevolkingssamenstelling (compositie-effecten) of door variatie in gemeentelijke kenmerken (contextuele effecten). Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een logistische regressieanalyse. De keuze van deze methode wordt in paragraaf 3.5 toegelicht. Nu zowel de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen als de oorzaak van deze verschillen bekend is, richt het onderzoek zich op de toekomstige opgave voor de vijf gemeentetypen. Aan de hand van een analyse naar de ontwikkeling van het aantal 75-plussers en de ontwikkeling van de behoefte aan verzorgd wonen worden de toekomstige lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen duidelijk. Elk type gemeente heeft baad bij een strategie gebaseerd op de lokale situatie. Deze strategie wordt gebaseerd op de volgende vier punten:

- Lokale behoefte aan verzorgd wonen;
- De mate en snelheid waarin een gemeente vergrijst tot 2040;
- De absolute groei van de behoefte aan verzorgd wonen tot 2040;
- De behoefte aan verzorgd wonen in de context van de huidige en toekomstige woningvoorraad.

De huidige lokale behoefte aan verzorgd wonen komt tot stand aan de hand van de resultaten uit logistische regressieanalyse. Dit komt terug in het eerste deel van de resultaten (hoofdstuk 4: heden). De mate en snelheid van de vergrijzing, de absolute groei van de behoefte aan verzorgd wonen en de huidige en toekomstige woningvoorraad van de vijf gemeentetypen worden besproken in het tweede deel van de resultaten (hoofdstuk 5: toekomst). Zowel de operationalisering van de diverse concepten als de toegepaste statistische toetsen worden in de volgende paragraaf beschreven.

3.3 Operationalisering

In het conceptueel model (figuur 2.9) werden verbanden weergegeven tussen demografische ontwikkelingen, individuele kenmerken, typen gemeenten en de behoefte aan verzorgd wonen. De verbanden tussen demografische ontwikkelingen en verzorgd wonen, en individuele kenmerken en zorgvraag zijn in diverse andere onderzoeken aangetoond. In dit onderzoek staat de relatie tussen de opgestelde gemeentelijke typologie en de behoefte aan verzorgd wonen centraal. Hierbij wordt een kwantitatieve onderzoeksmethode gebruikt, waarbij onder andere gebruik wordt gemaakt van resultaten uit enquêtes. In dit onderzoek vormt de behoefte aan verzorgd wonen de afhankelijke variabele. De gemeentelijke typologie en de individuele kenmerken vormen de onafhankelijke variabelen. De variabelen uit het conceptueel model worden als volgt geoperationaliseerd:

1. Behoeftte aan verzorgd wonen: De behoefte aan verzorgd wonen wordt uitgedrukt in een kans dat een respondent van 75 jaar of ouder behoefte heeft aan verzorgd wonen. De woningbehoefte is opgebouwd uit respondenten die nu gebruik maken van verzorgd wonen plus de respondenten die een vraag uitoefenen naar verzorgd wonen, vermindert met het aantal respondenten dat nu verzorgd woont, maar dit in de toekomst niet meer wil. Onder verzorgd wonen wordt de definitie uit de Monitor Investeren voor de Toekomst 2012 aangehouden: “de situatie waarbij een huishouden in de leeftijd van 55 jaar of ouder in een ouderenwoning woont en zo nodig gebruik kan maken van verpleging en/of verzorging vanuit een nabijgelegen zorgsteunpunt”. Dit onderzoek is toegespitst op de vraag naar verzorgd wonen van 75-plussers. De leeftijdsgrens gehanteerd in de Monitor Investeren voor de Toekomst wordt dus verhoogd naar 75 jaar. Of een respondent vraag heeft naar verzorgd

wonen wordt bepaald op basis van diverse factoren. Voor dit onderzoek zijn deze variabelen samengevoegd tot één variabele. De behoefte naar wonen met zorg wordt opgesplitst in verzorgd wonen en niet verzorgd wonen (Variabele: bverzwon).

2. Type gemeente: Het type gemeente waartoe een respondent behoort, waarbij de volgende categorieën worden onderscheiden (Variabele: gemtyp5):
 - a) Steden: Behorende bij de G4 of G32 en/of met de beschikking over minimaal een hbo-instelling;
 - b) Groeikernen: De 16 door het Rijk aangewezen groeikernen;
 - c) Welvarende suburbane gemeenten: Gemeenten met een gemiddeld persoonlijk inkomen 15% hoger dan het landelijk gemiddelde;
 - d) Plattelandsgemeenten: Binnen deze categorie wordt onderscheid gemaakt tussen groeiende en krimpende gemeenten. Dit onderscheid is gebaseerd op een positief of negatief groeicijfer in 2020 ten opzichte van 2012 (Primos, 2012).
3. Leeftijd: De gemiddelde leeftijd van het huishouden verdeeld in de klassen 75 tot en met 79 jaar, 80 tot en met 84 jaar en 85 jaar en ouder. (Variabele: LFTHH3). Voor sommige berekeningen wordt de gemiddelde leeftijd van het huishouden op een doorlopende schaal gemeten. (Variabele: XLFTHH).
4. Gezondheid: De gezondheid van ouderen wordt bepaald aan de hand van de mate van beperking. Hierbij wordt het onderscheid van het Sociaal Cultureel Planbureau aangehouden (De Klerk, Iedema en Van Campen, 2006). De mate van beperking wordt gecombineerd met het wel of niet gebruik maken van hulp (Variabele: BepHulp). Op basis van deze twee factoren ontstaat het volgende onderscheid:
 - a) Geen hulp – Geen of lichte beperkingen
 - b) Geen hulp – Matige beperkingen
 - c) Geen hulp – Ernstige beperkingen
 - d) Wel hulp – Geen of lichte beperkingen
 - e) Wel hulp – Matige beperkingen
 - f) Wel hulp - Ernstige beperkingen
5. Huishoudenssamenstelling: Uit de literatuurstudie is naar voren gekomen dat het hebben van een partner de behoefte aan zorg verkleint. Ook blijkt de zorgvraag tussen alleenstaande mannen en alleenstaande vrouwen te verschillen. In dit onderzoek wordt daarom bij de factor huishoudenssamenstelling de focus gelegd op het geslacht van de respondent en de vraag of de respondent alleenstaand of samenwonend is (Variabele: GHH). Hierin worden alleenstaande vrouwen, alleenstaande mannen en samenwonenden onderscheiden.
6. Opleiding: Het opleidingsniveau wordt bepaald aan de hand van het hoogste opleidingsniveau binnen een huishouden. Dit kan zowel het opleidingsniveau van de respondent of van de partner zijn. Er wordt onderscheid gemaakt tussen een laag, middel en hoge opleiding (Variabele: OPLHOO).
7. Inkomen: Het inkomensniveau van de respondent, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen het 1e tot en met het 5e inkomenskwintiel (Variabele: YCBS5).
8. Eigendomssituatie: De eigendomssituatie die de respondent heeft met de huidige woning of de gewenste woning, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen huur- en koopwoningen (Variabele: XHUKO2).

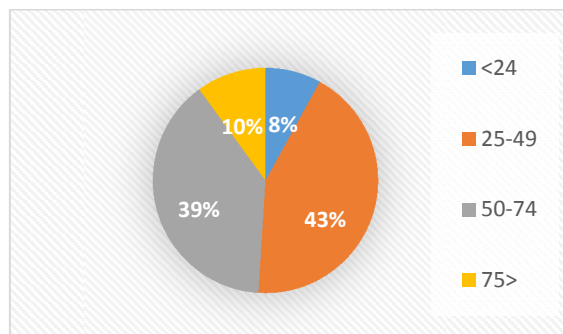
3.4 Data

Voor de beantwoording van de hoofd- en deelvragen wordt gebruik gemaakt van een aantal databestanden. De Primos Bevolkingsprognose biedt inzicht in de huidige en toekomstige bevolkingsopbouw, omvang en samenstelling van huishoudens en woningvoorraad. De Woningmarktmonitor bevat gegevens over demografie en woningvoorraad. De Fortuna Prognose geeft inzicht in de behoefte aan wonen met zorg, waarbij intramurale en extramurale woonvormen worden meegenomen. Hierbij worden veranderingen in demografie en beleid meegewogen. Deze databestanden worden gebruikt om de eerste deelvraag “In hoeverre verschillen de vijf typen gemeenten in de ontwikkeling van het aantal en aandeel 75-plussers en welke verschillen in sociaal-economische en sociaal demografische kenmerken doen zich voor?” te beantwoorden.

Het Woon Onderzoek Nederland (WoON) geeft informatie over onder andere de huishoudensamenstelling, woonvoorkeuren, tevredenheid en verhuisgeneigdheid. Deze informatie staat centraal bij het beantwoorden van de tweede deelvraag “Welke lokale verschillen in de behoefte aan verzorgd wonen zijn in de toekomst te verwachten in de vijf typen gemeenten en komen deze tot stand door compositie-effecten of contextuele effecten?”. Het WoON is een periodiek onderzoek. Voor dit onderzoek worden de resultaten uit 2006, 2009 en 2012 gebruikt. Hoewel de basis van het onderzoek door de jaren heen gelijk blijft, worden er modules toegevoegd die zich toespitsen op actuele trends en ontwikkelingen. Bij het samenstellen van de steekproef wordt een dwarsdoorsnede van de bevolking nagestreefd. Door diverse interviewvormen worden zoveel mogelijk subgroepen benaderd. Voor over- of ondervertegenwoordiging van bepaalde respondentkenmerken wordt gecorrigeerd door middel van wegingsfactoren. In het gebruikte databestand is een wegingsfactor gebruikt om de resultaten uit het WoON zo te vertalen dat er correcte uitspraken gedaan kunnen worden over de totale populatie. Tot slot zijn ophoogfactoren gebruik om de steekproefgegevens te vertalen naar het totaal aantal huishoudens binnen het onderzoeksgebied (Ministerie van BZK, 2013). De data uit het WoON bestaat zowel uit antwoorden van respondenten, als uit toegevoegde gegevens van de Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens (GBA), het CBS en de Belastingdienst. De data uit het WoON vormt de basis bij het toetsen van het verband tussen verschillende typen gemeenten en de behoefte aan verzorgd wonen.

De gebruikte dataset bestaat uit de uitkomsten van enquêtes onder 182.225 aselect gekozen zelfstandig wonende inwoners van Nederland. Het bestand bevat de resultaten van het WoON 2006, 2009 en 2012. In dit onderzoek worden de resultaten van deze jaren samengenomen om uitspraken te doen over de doorwerking van de extramuralisering op de lokale opgave voor verzorgd wonen. De meerderheid van de respondenten bevindt zich in de leeftijdsklassen 25 tot 49 jaar en 50 tot 75 jaar (figuur 3.1). Van alle respondenten is 42,9% woonachtig in een stad, 5,7% in een groeikern, 7,5% in een welvarende suburbane gemeenten, 27,9% in een overig groeiende gemeente en 16,1% in een overig krimpende gemeente (tabel 3.1). Van het totale aantal respondenten zijn het voornamelijk jongeren die woonachtig zijn in de stad, terwijl 75-plussers vaker in overige gemeenten wonen. De 75-plussers zijn ten opzichte van de andere leeftijdscategorieën het meest vaak woonachtig in welvarende suburbane gemeenten en het minst vaak in groeikernen. Dit sluit aan bij het algemene beeld dat geschetst is in het theoretisch kader. De steden en overige gemeenten leveren veruit de meeste respondenten. Dit wordt verklaard door het gegeven dat deze twee categorieën uit aanzienlijk meer gemeenten bestaan dan de groeikernen en welvarende suburbane gemeenten.

Figuur 3.1: Verdeling respondenten¹ naar leeftijd²

1) ongewogen

2) leeftijd ondervraagde persoon

Bron: WoON ABF Research

Tabel 3.1: Verdeling leeftijd respondenten¹ naar type gemeente²

Type gemeente	Leeftijd									
	<24		25-49		50-74		75>		Totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
1. Steden	7.887	48,4	37.945	45,6	29.361	38,9	8.041	42,2	83.234	42,9
2. Groeikernen	937	5,8	4.839	5,8	4.362	5,8	885	4,6	11.023	5,7
3. Welv. gemeenten	1.012	6,2	5.467	6,6	6.260	8,3	1.821	9,5	14.560	7,5
4. Overig groeiend	4.221	25,9	22.483	27,0	22.191	29,4	5.207	27,3	54.102	27,9
5. Overig krimpend	2.233	13,7	12.488	15,0	13.346	17,7	3.122	16,4	31.189	16,1
Totaal	16.290	100,0	83.222	100,0	75.520	100,0	19.076	100,0	194.108	100,0

1) Leeftijd ondervraagde persoon

2) Ongewogen

Bron: WoON, ABF Research

Wanneer een wegingsfactor aan het databestand wordt toegevoegd, ontstaat een representatief beeld voor de totale populatie in 2006, 2009 en 2012 bij elkaar samen (tabel 3.2). Dit gewogen bestand wordt gebruikt voor de komende analyses.

Tabel 3.2: Verdeling leeftijd respondenten¹ naar type gemeente²

Type gemeente	Leeftijd									
	<24		25-49		50-74		75>		Totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
1. Steden	1.022.160	53,3	4.436.267	44,2	3.078.784	37,6	903.102	40,0	9.440.313	42,1
2. Groeikernen	125.707	6,6	749.488	7,5	579.549	7,1	126.299	5,6	1.581.043	7,1
3. Welv. gem.	100.747	5,3	568.003	5,7	525.928	6,4	163.352	7,2	1.358.030	6,1
4. Overig groei	394.867	20,6	2.490.379	24,8	2.244.976	27,4	595.001	26,4	5.725.223	25,6
5. Overig krimp	274.026	14,3	1.792.124		1.767.458	21,6	467.302	20,7	4.300.910	19,2
Totaal	1917507	100,0	10.036.261	100,0	8.196.695	100,0	2.255.056	100,0	22.405.519	100,0

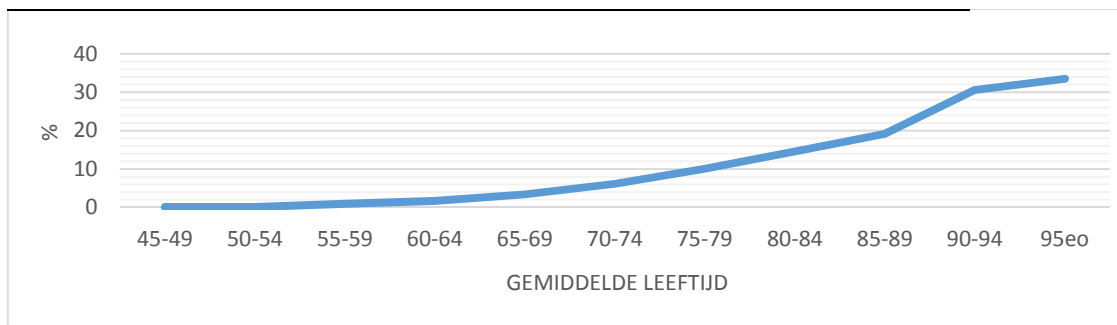
1) Leeftijd ondervraagde persoon

2) Gewogen

Bron: WoON, ABF Research

Omdat het onderzoek toegespitst is op de lokale behoefte aan verzorgd wonen voor 75-plussers, zijn de komende analyses gericht op deze leeftijdscategorie. Het selecteren van de 75-plussers sluit niet aan bij de leeftijdsgrens in de definitie voor verzorgd wonen, zoals deze bijvoorbeeld wordt gehanteerd in de Monitor Investeren voor de Toekomst (Van Galen, Willems & Poulus, 2013). Volgens de beschrijving van verzorgd wonen betreft het alle huishoudens ouder dan 55 jaar, woonachtig in een ouderenwoning waar men verzorging of verpleging kan ontvangen vanuit een zorgsteunpunt. De 55- tot 75-jarigen worden niet meegenomen in het onderzoek omdat de behoefte aan verzorgd wonen binnen deze groep gering is. Uit het literatuuronderzoek bleek namelijk dat de behoefte aan zorg pas op latere leeftijd ontstaat (CBS, 2009; De Klerk, 2004; Post, Poulus, Van Galen & Van Staalduinen, 2013). Ook de resultaten uit het WoON laten zien dat de behoefte aan verzorgd wonen onder 55 tot 75 jarigen lager is dan in de opvolgende leeftijdsgroepen (figuur 3.2). Om de doorwerking van de extramuralisering op de behoefte aan verzorgd wonen in beeld te brengen is de groep 75-plussers het meest relevant. In de rest van het onderzoek worden de overige leeftijdscategorieën buiten beschouwing gelaten. Deze keuze heeft tot gevolg dat circa 12,5% van de mensen met behoefte aan verzorgd wonen niet mee wordt genomen in het onderzoek.

Figuur 3.2: Behoeftte aan verzorgd wonen (%) per leeftijdscategorie¹

1) Gemiddelde leeftijd huishouden
Bron: WoON, ABF Research

3.5 Statistische toetsing

Om de verbanden tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabele te toetsen wordt gebruik gemaakt van een logische regressieanalyse. Deze analyse maakt het mogelijk om het verband tussen een afhankelijke dichotome variabele en onafhankelijke interval/ratio of categorische variabelen in beeld te brengen. Het verband tussen dergelijke variabelen verloopt niet lineair, waardoor een lineaire regressieanalyse niet mogelijk is. Een logistische regressieanalyse gebruikt kansen en kansverhoudingen om het verband tussen de variabelen te bepalen. Voordat een logistische regressieanalyse uitgevoerd kan worden, moet voldaan worden aan een aantal vooronderstellingen. Ten eerste moet de afhankelijke variabele dichtoom zijn en de onafhankelijke variabele te meten zijn op een interval/ratio schaal (of dummie variabelen). Daarnaast moet het verband theoretisch causaal zijn. Ook moet het model lineair zijn. Outliers kunnen inzicht bieden in deze vooronderstelling. Tot slot mag er geen multicollineariteit bestaan tussen de interval/ratiovariabelen (De Vocht, 2012).

Aan de eerste vooronderstelling wordt voldaan. De afhankelijke variabele verzorgd wonen wordt uitgedrukt in 'wel verzorgd wonen' of 'niet verzorgd wonen'. Ook de tweede vooronderstelling wordt in acht genomen. De afhankelijke variabelen komen voort uit het theoretisch kader. In diverse

onderzoeken zijn de verbanden tussen de variabelen besproken. De derde vooronderstelling is moeilijker te controleren. In het databestand zijn een aantal outliers waarneembaar. Tot slot wordt ook aan de vierde vooronderstelling voldaan. Tussen geen van de afhankelijke variabelen bestaat een zeer sterk verband (waarde $V > 0,7$). Wel zijn er enkele matige en sterke verbanden waarneembaar. Het geslacht/huishoudtype en het inkomen verhouden zich met elkaar. Een verklaring hiervoor is dat samenwonenden doorgaans meer verdienen dan eenpersoonshuishoudens. Ook het opleidingsniveau en het inkomensniveau zijn aan elkaar verbonden. Op basis van Kendall's Tau-c wordt aangenomen dat er sprake is van een matig sterk positief verband. Als het opleidingsniveau stijgt, stijgt ook het inkomen van het huishouden (tabel 3.3). Daarnaast is er ook een verband tussen de eigendomssituatie van een huishouden. Eerder bleek al uit de literatuur dat huishoudens met een hoger inkomen vaker huiseigenaar zijn (Post, Poulus, Van Galen, & Van Staalduinen, 2013). Geen van de verbanden is echter zo sterk dat ze niet samen in de logistische regressie mogen worden opgenomen. De correlatie tussen de behoefte aan verzorgd wonen en de onafhankelijke variabelen geeft een eerste inzicht in de onderlinge verhoudingen. Zowel de beperkingen en het hulpgebruik als de huidige eigendomssituatie lijken een sterker verband te hebben met behoefte aan verzorgd wonen dan de andere variabelen. In het volgende hoofdstuk wordt de relatie tussen verzorgd wonen en de onafhankelijke variabelen verder uitgewerkt.

Tabel 3.3: Associatie tussen de variabelen (Cramers V en Kendall's tau-c¹)

	Behoeft verz. wonen	Type gem,	Lft-hh	Bep/ hulp	Gesl/Hhsit.	Opleiding	Inkomen	Eigen dom
Behoeft verz.wonen	x	,028	,133	,215	,131	,089	,143	,214
Type gemeente	,028	x	,035	,037	,041	,083	,063	,194
Leeftijd huishouden	,133	,035	x	,227	,154	-,042 ¹	-,102 ¹	,109
Beperkingen/ hulp	,215	,037	,227	x	,183	,127	,119	,198
Geslacht/ Hhsituatie	,131	,041	,154	,183	x	,183	,389	,219
Opleiding	,089	,083	-,042 ¹	,127	,183	x	,385 ¹	,281
Inkomen	,143	,063	-,102 ¹	,119	,389	,385¹	x	,403
Huidig eigendom	,214	,194	,109	,198	,219	,281	,403	x

1) Kendall's tau-c voor ordinale variabelen

Bron: WoON, ABF Research.

Het logistische regressiemodel wordt stap voor stap opgebouwd. Er wordt gestart met een model waarin alleen het verband tussen het gemeentetype en de behoefte aan verzorgd wonen getoetst wordt. Vervolgens worden stapsgewijs de overige variabelen toegevoegd. Op deze manier kan een verschuiving van de parameters worden waargenomen als gevolg van het corrigeren voor compositie-effecten. Het finale model bevat alle zeven onafhankelijke variabelen, waarin de verschillen tussen de gemeentetypen niet meer gebaseerd zijn op variatie in bevolkingssamenstelling. Zowel de tussenmodellen als het finale model leveren dus belangrijke resultaten voor het beantwoorden van de hoofdvraag. In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek beschreven.

4 Huidige lokale verschillen

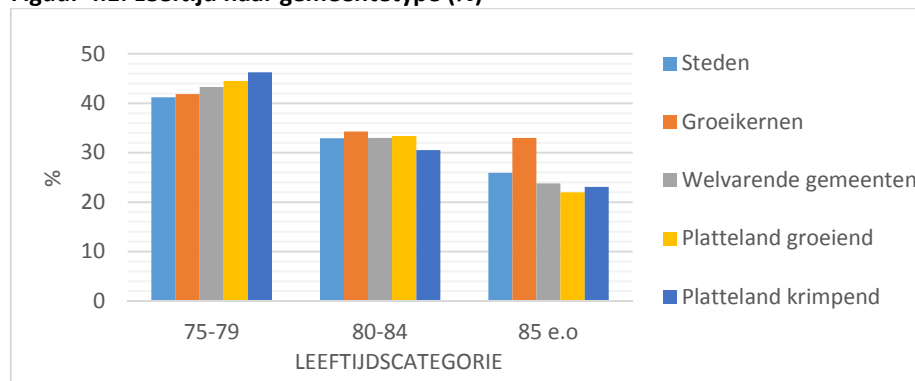
Dit hoofdstuk presenteert de resultaten van het onderzoek naar de huidige lokale verschillen in de behoefte aan verzorgd wonen. Gestart wordt met een analyse van diverse sociaaldemografische en sociaaleconomische kenmerken per gemeentetype. Vervolgens wordt de invloed van deze lokale verschillen op de behoefte aan verzorgd wonen in beeld gebracht. Ook wordt er in dit hoofdstuk gezocht naar een verklaring voor deze lokale verschillen.

4.1 Sociaaldemografische verschillen

De Nederlandse gemeenten zijn ingedeeld in vijf typen. Deze typologie is tot stand gekomen op basis van literatuuronderzoek en cijfers met betrekking tot inwonerskenmerken (zie hoofdstuk 3). Er wordt verwacht dat de behoefte aan verzorgd wonen tussen de gemeenten verschilt. Voordat dit verband getoetst wordt, schetst deze paragraaf een algemeen beeld van de huidige situatie in de vijf gemeentetypen.

De gemiddelde leeftijd van de 75-plussers is in de vijf typen gemeenten ongeveer gelijk (circa 81 jaar). In de verdeling over de leeftijdsklassen is tussen de steden en de krimpende plattelandsgemeenten een aantal verschillen terug te zien. Het aandeel 75-79-jarigen is in de krimpende plattelandsgemeenten hoger dan in de steden, terwijl het aandeel 85-plussers in de krimpende plattelandsgemeenten juist lager is dan in de steden (4.1). Dit kan deels verklaard worden door het gegeven dat de 85-plussers meer behoefte hebben aan zorg en dat de voorzieningen om deze vraag te kunnen beantwoorden zich vaker in grotere plaatsen bevinden (Post, Poulus, Van Galen en Van Staalduinen, 2012). Opvallend is dat in de groeikernen relatief veel 85-plussers wonen.

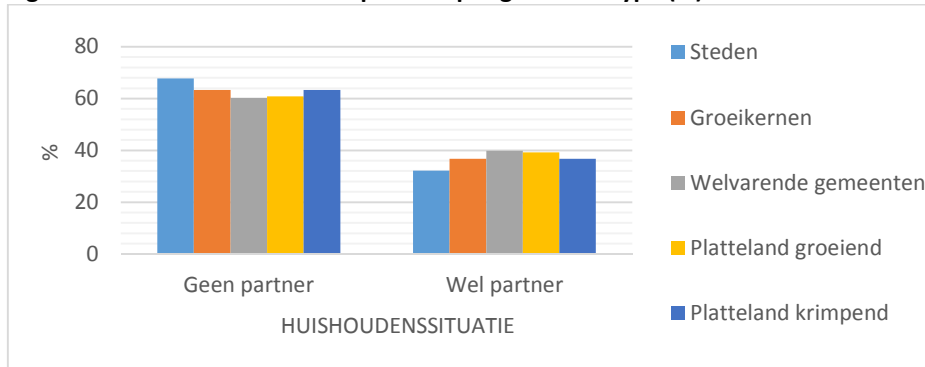
Figuur 4.1: Leeftijd naar gemeentetype (%)

Bron: Woon, ABF Research.

Ook de huishoudensituatie van 75-plussers verschilt per gemeentetype. In steden is het aandeel 75-plussers zonder partner iets groter dan in de andere gemeentetypen (figuur 4.2). Dit zou de behoefte aan verzorgd wonen kunnen beïnvloeden. Alleenstaande ouderen zijn namelijk kwetsbaarder dan samenwonende ouderen (Galenkamp & Noordt, 2013; Van Campen, 2011b). 75-plussers in welvarende suburbane gemeenten en overige gemeenten hebben vaker een partner.

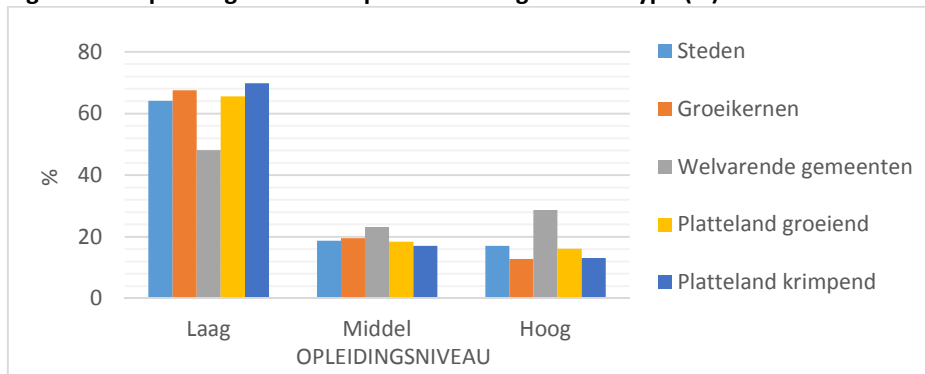
Figuur 4.2: Huishoudsituatie 75-plussers per gemeentetype (%)

Bron: WoON, ABF Research.

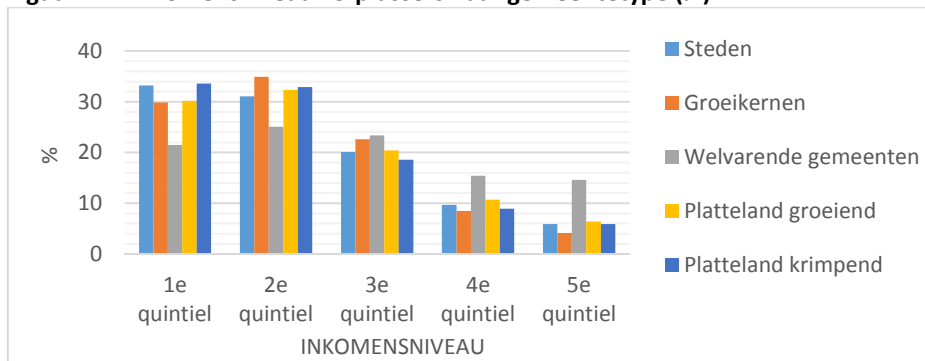
Uit eerder onderzoek bleek dat het opleiding- en inkomensniveau de zorgvraag van ouderen kan beïnvloeden. Huishoudens met een hogere opleiding en een hoger inkomen ervaren een betere gezondheid en hebben minder behoefte aan zorg (Zantinge, Van der Wilk, Van Wieren & Schoemaker, 2011; Savelkoul, Uiters & Verweij, 2013). De huishoudens met een lage opleiding en een laag inkomensniveau zijn voornamelijk geclusterd in steden, groeikernen en plattelandsgemeenten. De middel- en hoogopgeleide huishoudens, en huishoudens met een hoger inkomensniveau bevinden zich vaker in de welvarende gemeenten (figuur 4.3 en 4.4). Dit is het gevolg van de inkomenscriteria waarop gemeenten in dit derde type zijn ingedeeld.

Figuur 4.3: Opleidingsniveau 75-plussers naar gemeentetype (%)

Bron: WoON, ABF Research.

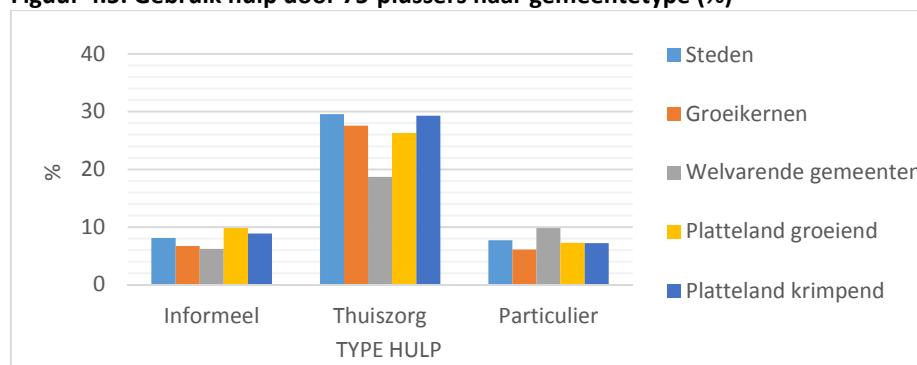
Figuur 4.4: Inkomensniveau 75-plussers naar gemeentetype (%)

Bron: WoON, ABF Research.

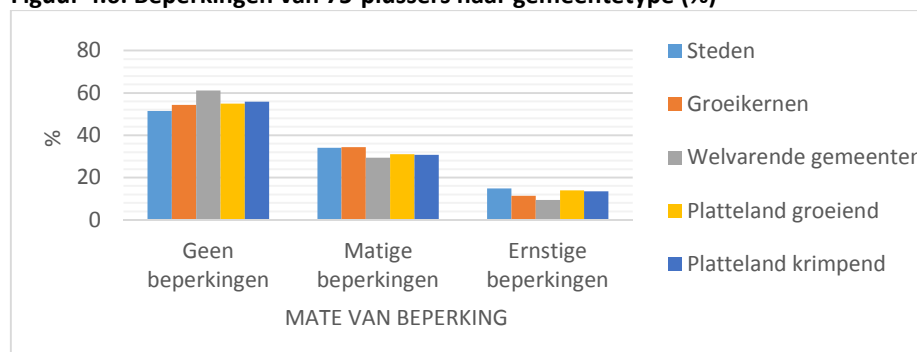
De hoeveelheid en het type zorg dat 75-plussers ontvangen verschilt per gemeentetype. Ouderen in plattelandsgemeenten maken vaker gebruik van informele hulp dan ouderen in de andere gemeentetypen (figuur 4.5). Thuiszorg wordt in steden, groeikernen en plattelandsgemeenten ongeveer gelijk afgenomen. De welvarende suburbane gemeenten maken aanzienlijk minder gebruik van dit type zorg. Dit kan verklaard worden door het feit dat thuiszorg inkomensafhankelijk is. Voor ouderen met een hoger inkomen is het in sommige gevallen aantrekkelijker om particuliere hulp in te schakelen. Ook kunnen huishoudens zich meer veroorloven waardoor zij zelf meer ingrijpende aanpassingen aan de woning kunnen doen (De Klerk, 2004). In de plattelandsgemeenten wordt in verhouding tot andere gemeentetypen het meest gebruik gemaakt van informele zorg. In groeiende plattelandsgemeenten wordt iets vaker gebruik gemaakt van informele hulp dan in de krimpende plattelandsgemeenten. Ouderen in krimpende plattelandsgemeenten ontvangen daarentegen juist iets vaker thuiszorg. In welvarende suburbane gemeenten hebben ouderen minder vaak last van beperkingen (figuur 4.6). Zoals eerder genoemd kan dit voortkomen uit het feit dat hoger opgeleide mensen vaker een goede gezondheid ervaren. In steden is een hoger aandeel 75-plussers met een ernstige beperking terug te zien.

Figuur 4.5: Gebruik hulp door 75-plussers naar gemeentetype (%)

Bron: WoON, ABF Research.

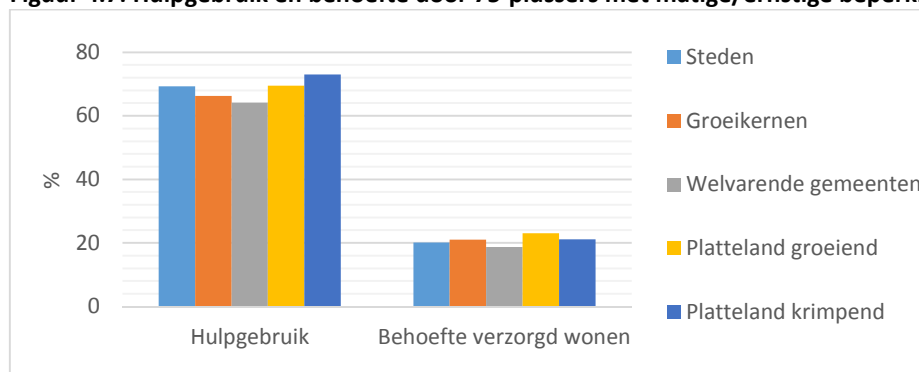
Figuur 4.6: Beperkingen van 75-plussers naar gemeentetype (%)

Bron: WoON, ABF Research.

Niet iedere 75-plusser met een beperking heeft behoefte aan verzorgd wonen. Van de ouderen met een matige of ernstige beperking maakt 68% gebruik van hulp. In de krimpende plattelandsgemeenten wordt bij gelijkwaardige beperkingen vaker gebruik gemaakt van hulp dan in de andere gemeentetypen (figuur 4.7). Van de ouderen met een matige of ernstige beperking heeft gemiddeld ruim 20% behoefte aan verzorgd wonen. Net als hulpgebruik is de behoefte aan verzorgd wonen in de welvarende suburbane gemeenten lager dan in de andere gemeentetypen.

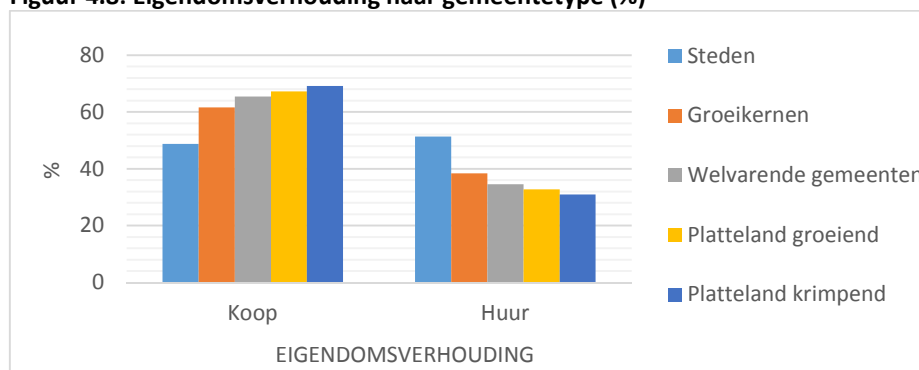
Figuur 4.7: Hulpgebruik en behoefte door 75-plussers met matige/ernstige beperkingen (%)

Bron: WoON, ABF Research.

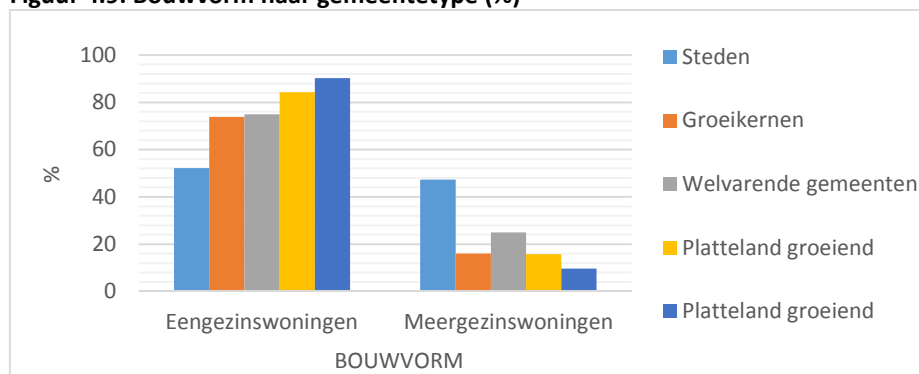
Niet alleen de kenmerken van de inwoners verschillen, ook de woningvoorraad is in de vijf gemeentetypen anders opgebouwd. Steden hebben een relatief klein aandeel koopwoningen. In de plattelandsgemeenten maken koopwoningen juist het grootste deel uit van de woningvoorraad (figuur 4.8). Ook groeikernen en welvarende suburbane gemeenten kennen een hoog aandeel eengezinswoningen. Eenzelfde opbouw is terug te zien in de verdeling tussen eengezins- en meergezinswoningen (4.9). De krimpende plattelandsgemeenten beschikken over de meeste eengezinswoningen. Ten opzichte van de steden hebben groeikernen een relatief laag aandeel meergezinswoningen.

Figuur 4.8: Eigendomsverhouding naar gemeentetype (%)

Bron: Woningmarktmonitor 2012, ABF Research.

Figuur 4.9: Bouwvorm naar gemeentetype (%)

Bron: Woningmarktmonitor 2012, ABF Research.

4.2 Verschillen in behoefte aan verzorgd wonen

In de vorige paragraaf is een algemeen beeld geschetst van sociaaldemografische en sociaaleconomische verschillen tussen de vijf gemeentetypen. In deze paragraaf staat het verschil in behoefte aan verzorgd wonen centraal. Uit eerder onderzoek bleek dat diverse persoonlijke kenmerken de algemene zorgvraag kunnen beïnvloeden. De invloed van deze persoonlijke kenmerken op specifiek de behoefte aan verzorgd wonen is nog niet eerder onderzocht. Ook de invloed van het gemeentetype op de behoefte aan verzorgd wonen is niet bekend. Door middel van een logistische regressieanalyse wordt de invloed van de verschillende gemeentetypen op de behoefte aan verzorgd wonen getoetst. Het finale model, waarin gecorrigeerd wordt voor diverse persoonlijke kenmerken, komt tot stand aan de hand van een aantal deelmodellen. Deze methode biedt inzicht in de invloed van contextuele en compositionele effecten van het type gemeente op de behoefte aan verzorgd wonen.

Gestart wordt met een model waarin alleen de invloed van het gemeente type op de behoefte aan verzorgd wonen wordt meegenomen (model A). Dit model geeft de verhoudingen weer tussen de gemeentetypen, zonder dat er gecorrigeerd wordt voor persoonlijke kenmerken (tabel 4.1). Dit betekent dat de verschillen mede gebaseerd zijn op verschillen in bevolkingssamenstelling. In dit model is de behoefte aan verzorgd wonen het grootst in steden en het kleinst in welvarende suburbane gemeenten. De Nagelkerke R Square, waarmee de samenhang tussen variabelen wordt aangeduid, is voor dit model zeer laag. Wanneer er gecorrigeerd wordt voor leeftijd (model B) stijgt de behoefte aan verzorgd wonen in de krimpende plattelandsgemeenten aanzienlijk. Na toevoeging van de vijf andere variabelen ontstaat het finale model, waar de behoefte aan verzorgd wonen in steden het kleinst is en in krimpende plattelandsgemeenten het grootst. De verschuiving van de parameters voor de gemeentetypen laat de invloed van de compositie-effecten op de behoefte aan verzorgd wonen zien. Veel van de verschillen tussen de vijf gemeentetypen worden veroorzaakt door variaties in bevolkingsopbouw en karakteristieken van deze bevolking. Wanneer de persoonlijke variabelen namelijk worden toegevoegd ontstaat er een totaal andere verdeling. Ook zorgt de toevoeging van de persoonlijke variabelen ervoor dat de kwaliteit van het model stijgt.

Tabel 4.1: Parameters gemeentetype

Model	A	B	C	D	E	F	Finale
Type gemeente							
Steden	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Groeikernen	1,001	1,015	1,077	1,077	1,061	1,062	1,021
Welvarende gemeenten	,731	,742	,829	,838	,874	,927	1,069
Overig groeiende gem.	,921	,953	,981	,999	,991	1,000	1,162
Overig krimpende gem.	,998	1,029	1,039	1,058	1,039	1,028	1,246
Leeftijd							
Gezondheid/hulp							
Geslacht/huishoudtype							
Opleidingsniveau							
Inkomensniveau							
Eigendomsverhouding							
Nagelkerke R Square	,001	,031	,085	,096	,099	,106	,157

Bron: WoON, ABF Research.

In het finale model wordt de invloed van het type gemeente op de behoefte aan verzorgd wonen gecorrigeerd voor diverse persoonlijke factoren. De punten van de afhankelijke variabele, in dit geval de behoefte aan verzorgd wonen, liggen bij een logistische regressieanalyse niet op een rechte lijn. Deze methode voorspelt de kans op een van beide categorieën waaruit de afhankelijke variabele bestaat. In dit geval 0=geen behoefte aan verzorgd wonen en 1=wel behoefte aan verzorgd wonen. De bruikbaarheid van de uitkomsten van de logistische regressieanalyse is afhankelijk van de kwaliteit van het model. De kwaliteit kan onder andere bepaald worden aan de hand van het verschil tussen het model waarbij alleen een constante is opgenomen en het model waarbij alle onafhankelijke variabelen zijn opgenomen. Het model met toegevoegde variabelen verschilt significant van het kale model (sig. $\leq 0,05$)(tabel 4.2). Daarnaast vormt de Nagelkerke R Square een maat voor de kwaliteit van het model. Hoewel deze maat bij lineaire regressie geïnterpreteerd mag worden als het percentage verklaarde variantie, geeft het bij logistische regressie slechts een impressie van de samenhang tussen de variabelen. De Nagelkerke R Square bedraagt voor dit model 0,157 op een schaal van 0 tot 1. Het betreft hier dus een matige samenhang tussen de afhankelijke en de onafhankelijke variabelen.

Tabel 4.2: Omnibus test of model coefficients

		Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	221719,657	20	,000
	Block	221719,657	20	,000
	Model	221719,657	20	,000

In het theoretisch kader zijn diverse factoren besproken die de behoefte aan zorg beïnvloeden. De belangrijkste factoren zijn opgenomen in dit model om de invloed van de gemeentetypen te corrigeren voor de invloed van de diverse persoonlijke kenmerken. Door het stapsgewijs toevoegen van deze variabelen is gebleken dat deze compositionele effecten veel invloed hebben op de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen. Elke gemeente kent immers een andere bevolkingsopbouw. Daarnaast zijn de diverse persoonlijke kenmerken toegevoegd om het verband tussen deze variabelen en de behoefte aan verzorgd wonen te toetsen. Uit de literatuur blijkt dat de variabelen invloed hebben op de behoefte aan zorg in het algemeen, maar hebben ze ook invloed op specifiek de behoefte aan verzorgd wonen?

Op basis van de uitkomsten van de logistische regressieanalyse kan geconcludeerd worden dat deze persoonlijke factoren ook van invloed zijn op specifiek de behoefte aan verzorgd wonen (sig. $\leq 0,05$) (tabel 4.3). De verhoudingen tussen de verschillende categorieën van een variabele worden weergegeven in odd-ratio's, waarbij de referentiecategorie een waarde van 1,000 krijgt. De verschillen tussen de categorieën zijn voor elke variabele significant. Afgezien van het verschil tussen de categorieën laag en hoog opleidingsniveau (betrouwbaarheid van 95%), kan voor alle variabelen met 99% betrouwbaarheid een verschil met de referentiecategorie worden geconstateerd. De uitkomsten voorspellen dus met 99% zekerheid de verbanden voor de hele populatie.

Tabel 4.3: Determinanten van de huidige behoefte aan verzorgd wonen

	B	Wald ¹	Odds-ratio's	Sig.
		11,609		
Type gemeente				
Steden			1,000	
Groei-kernen	,021	,363	1,021	,009
Welvarende gemeenten	,067	2,739	1,069	,000
Overig groeiende gem.	,151	,047	1,162	,000
Overig krimpende gem.	,220	8,330	1,246	,000
Leeftijd		71,853		
75-79			1,000	
80-84	,156	13,126	1,168	,000
85 en ouder	,446	71,594	1,562	,000
Gezondheid/hulp		354,782		
Geen hulp - Geen beperkingen			1,000	
Geen hulp - Matige beperkingen	,422	41,835	1,525	,000
Geen hulp - Ernstige beperkingen	,470	21,920	1,600	,000
Wel hulp – Geen beperkingen	,627	68,818	1,872	,000
Wel hulp Matige beperkingen	,784	149,819	2,189	,000
Wel hulp – Ernstige beperkingen	1,196	331,189	3,308	,000
Geslacht/huishoudtype		34,699		
Alleenstaande man	,140	1,204	1,150	,000
Alleenstaande vrouw	,304	22,174	1,356	,000
Samenwonend			1,000	
Opleidingsniveau		,930		
Laag	,014	,660	1,014	,048
Middel	,092	,901	1,097	,000
Hoog			1,000	
Inkomensniveau		6,352		
1 ^e quintiel	,210	2,323	1,233	,000
2 ^e quintiel	,253	3,368	1,288	,000
3 ^e quintiel	,156	1,834	1,169	,000
4 ^e quintiel	-,039	,052	0,962	,007
5 ^e quintiel			1,00	
Eigendomsverhouding				
Koop			1,000	
Huur	1,419	392,231	4,134	,000
Constante	-4,033			

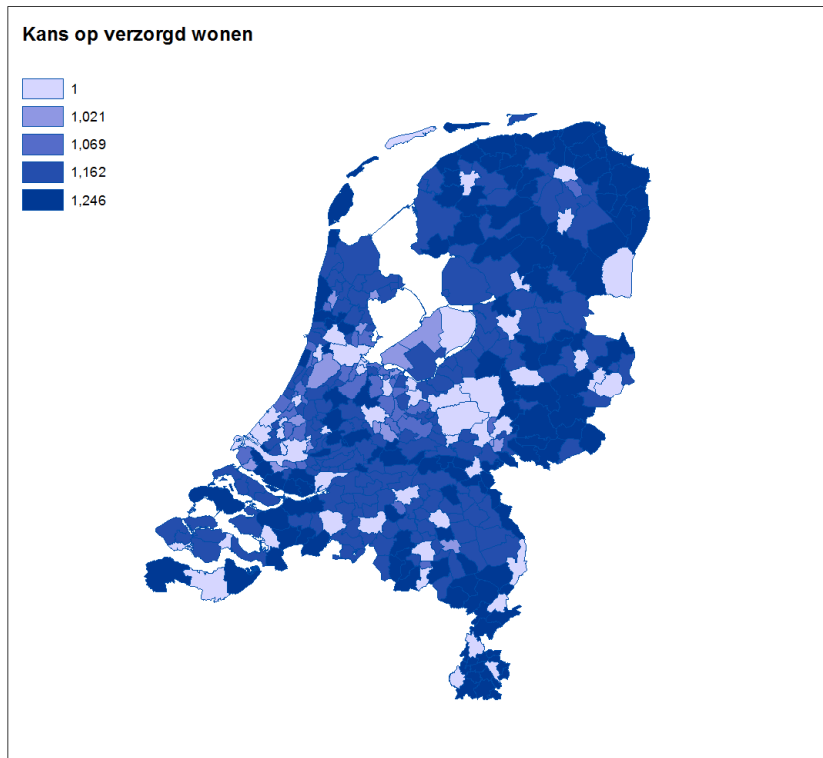
1) Ongewogen

Bron: WoON, ABF Research.

De logistische regressieanalyse geeft onder andere de relatie weer tussen diverse persoonlijke kenmerken en de behoefte aan verzorgd wonen. Naarmate de leeftijd stijgt, neemt de kans op behoefte aan verzorgd wonen toe. Ouderen van 85 jaar of ouder hebben 50% meer kans op behoefte aan verzorgd wonen dan 75- tot 79-jarigen. Ditzelfde geldt voor gezondheid/hulgebruik en behoefte aan verzorgd wonen. Voor ouderen die gebruik maken van hulp en te maken hebben met ernstige lichamelijke beperkingen is de kans op behoefte aan verzorgd wonen ruim drie keer zo groot dan voor ouderen die geen hulp gebruiken en geen lichamelijke beperkingen hebben. Er is een groot verschil te zien in de kans op behoefte aan verzorgd wonen van hulpgebruikende ouderen met matige beperkingen en ouderen met ernstige beperkingen. Hulpgebruikende ouderen met een ernstige beperking hebben ruim 50% meer kans op behoefte aan verzorgd wonen dan hulpgebruikende ouderen met matige beperkingen. Ook het geslacht/huishoudtype houdt verband met behoefte aan verzorgd wonen. Alleenstaande ouderen hebben meer behoefte aan verzorgd wonen dan samenwonende ouderen. Hierbij hebben alleenstaande vrouwen bijna 20% meer behoefte aan verzorgd wonen dan alleenstaande mannen. Net als leeftijd, gezondheid en huishoudtype heeft ook het opleidingsniveau invloed op behoefte aan verzorgd wonen. Ouderen met een laag of middelhoog opleidingsniveau hebben iets meer behoefte aan verzorgd wonen. Inkomensverschillen zorgen voor een grotere variatie in de behoefte aan verzorgd wonen. Ouderen in het 1e en 2e inkomensquintiel hebben circa een kwart meer kans op behoefte aan verzorgd wonen dan ouderen in het hoogste quintiel. De behoefte aan verzorgd wonen in het vierde quintiel is lager dan in de overige groepen. Deze uitkomst is ook gevonden in eerder onderzoek (Post, Poulus, Van Galen & Van Staalduinen, 2012). Tot slot vormt de eigendomsverhouding een invloedrijke factor voor de behoefte aan verzorgd wonen. Ouderen in een huurwoning hebben vier keer zoveel behoefte aan verzorgd wonen dan ouderen in een koopwoning. Dit wordt deels veroorzaakt door de clustering van verzorgd wonen in het huursegment. Deze uitkomsten komen overeen met de ontstane verwachting vanuit het theoretisch kader.

Op basis van de logistische regressieanalyse kan ook geconcludeerd worden dat het gemeentetype verband houdt met de behoefte aan verzorgd wonen. De verschillen in behoefte aan verzorgd wonen is voor alle categorieën significant. Ten opzichte van ouderen die woonachtig zijn in steden hebben ouderen in groeiende plattelandsgemeenten 16% meer behoefte aan verzorgd wonen. Voor ouderen in groeiende plattelandsgemeenten is deze behoefte zelfs 25% groter dan voor ouderen in steden. Het verschil tussen steden en groeigemeente en steden en welvarende gemeenten is met respectievelijk 2% en 7% iets kleiner. Het is voornamelijk het verschil tussen stedelijke en landelijke gebieden, dat het meest in het oog springt (figuur 4.10). De invloed van het gemeentetype op de behoefte aan verzorgd wonen is gecorrigeerd voor bovenstaande persoonlijke factoren. Elke gemeente kent immers een andere bevolkingsopbouw. Ook verschilt bijvoorbeeld het hulgebruik en de gezondheid van oudere per gemeente (zie paragraaf 4.1).

Figuur 4.10: Ruimtelijke spreiding relatieve kans op behoefte aan verzorgd wonen

Bron: WoON, ABF Research.

In het logistische regressiemodel zijn alleen de directe effecten van de onafhankelijke variabelen op de behoefte aan verzorgd wonen getoetst. Wanneer ook de combinatie-effecten van de onafhankelijke variabelen op de behoefte aan verzorgd wonen worden meegenomen kan het model nog verder worden uitgebreid. Dit model geeft echter een goede eerste indruk van de relatie tussen de afzonderlijke variabelen en de behoefte aan verzorgd wonen. Ook geeft het een beeld van de invloed van de variabelen op verzorgd wonen. Deze invloed wordt weergegeven door de Wald Statistic (tabel 4.2). De kans op behoefte aan verzorgd wonen wordt relatief het sterkst beïnvloed door de eigendomsverhouding, leeftijd en gezondheid/hulpgebruik. In verhouding tot deze variabelen heeft het gemeentetype een geringe invloed op de totale kans op behoefte aan verzorgd wonen. Van de zeven variabelen beïnvloeden inkomen en opleiding de kans op behoefte aan verzorgd wonen het minst.

Gebruik makend van de partiële regressiecoëfficiënten (B) (tabel 4.3) kan de individuele kans berekend worden voor een persoon met bepaalde karakteristieken. De individuele kans op behoefte aan verzorgd wonen is per gemeentetype verschillend. Voorbeeld 1 geeft de kansen per gemeentetype weer voor een alleenstaande vrouw van 86 jaar. Indien deze vrouw woonachtig is in een overige krimpende gemeente is de kans dat zij behoefte heeft aan verzorgd wonen 5% hoger dan wanneer zij woonachtig zou zijn in een stad. Voorbeeld 2 geeft de kansen weer voor een samenwonend stel van 82 jaar. Deze kansen zijn lager dan in het eerste voorbeeld, omdat samenwonende ouderen met een hoger inkomen en in het bezit van een koopwoning een kleinere kans hebben op behoefte aan verzorgd wonen. Toch is ook hier een duidelijk verschil terug te zien in de kans op behoefte aan verzorgd wonen voor ouderen met dezelfde karakteristieken woonachtig in bijvoorbeeld een overige krimpende gemeente of een stad.

Voorbeeld 1: Alleenstaande vrouw

De kans op behoefte aan verzorgd wonen voor een 86 jarige alleenstaande vrouw met ernstige lichamelijke beperkingen en gebruikmakend van hulp, een middelhoog opleidingsniveau, een inkomen vallend in het derde quintiel en woonachtig in een huurwoning in...

- ...een overige krimpende gemeente is 45%
- ...een overige groeiende gemeente is 43%
- ...een welvarende gemeente is 41%
- ...een groeikern is 40%
- ...een stad is 40%

Voorbeeld 2: Echtbaar

De kans op behoefte aan verzorgd wonen voor een echtpaar met een gemiddelde leeftijd van 82 jaar, matige beperkingen en gebruikmakend van hulp, een middelhoog opleidingsniveau en een inkomen vallend in het vierde quintiel en woonachtig in een koopwoning in...

- ...een overige krimpende gemeente is 6,4%
- ...een overige groeiende gemeente is 6,0%
- ...een welvarende gemeente is 5,5%
- ...een groeikern is 5,3%
- ...een stad is 5,2%

4.3 Tussentijdse conclusie

In dit hoofdstuk zijn de huidige lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen in beeld gebracht. Uit de analyse blijkt dat het gemeentetype een significante invloed heeft op de behoefte aan verzorgd wonen. Deze verschillen worden veroorzaakt door zowel compositionele als contextuele effecten. De compositie-effecten bestaan voornamelijk uit variaties in bevolkingssamenstelling. De vijf gemeentetypen kennen namelijk een zeer diverse bevolkingsopbouw. Steden hebben bijvoorbeeld relatief veel ouderen in de leeftijdscategorie 85 jaar of ouder, terwijl krimpende plattelandsgemeenten een hoger aandeel ouderen in de leeftijdscategorie 75 tot 84 jaar hebben. Ook de gezondheid en de invulling van de zorgvraag verschilt sterk per type gemeente. Thuiszorg wordt het meest afgenomen door ouderen in steden, terwijl particuliere hulp voornamelijk wordt afgenomen door ouderen in welvarende suburbane gemeenten. Daarnaast verschilt de huidige woningvoorraad tussen de vijf gemeentetypen. De woningvoorraad van steden bestaat voor ongeveer de helft uit meergezinswoningen, terwijl in plattelandsgemeenten de woningvoorraad voor ruim 80% bestaat uit eengezinswoningen. Al deze verschillen hebben lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen tot gevolg. Wanneer de invloed van het type gemeente op de behoefte aan verzorgd wonen gecorrigeerd wordt voor deze persoonlijke kenmerken blijven de contextuele effecten over. Ook na correctie voor de variaties in bevolkingssamenstelling blijven er verschillen bestaan in behoefte aan verzorgd wonen in de vijf gemeentetypen. Uit deze analyse komt naar voren dat 75-plussers woonachtig in krimpende plattelandsgemeenten maar liefst 25% meer behoefte hebben aan verzorgd wonen dan 75-plussers met dezelfde karakteristieken woonachtig in steden. Op basis van deze gegevens kan geconcludeerd worden dat de lokale opgave in plattelandsgemeenten groter zal zijn dan in steden. Steden beschikken immers over een makkelijk aanpasbare woningvoorraad en in steden is de huidige behoefte lager. In opvolging van het onderzoek naar de huidige verschillen in behoefte aan verzorgd wonen, wordt in het volgende hoofdstuk de toekomstige ontwikkeling van de behoefte aan verzorgd wonen onderzocht.

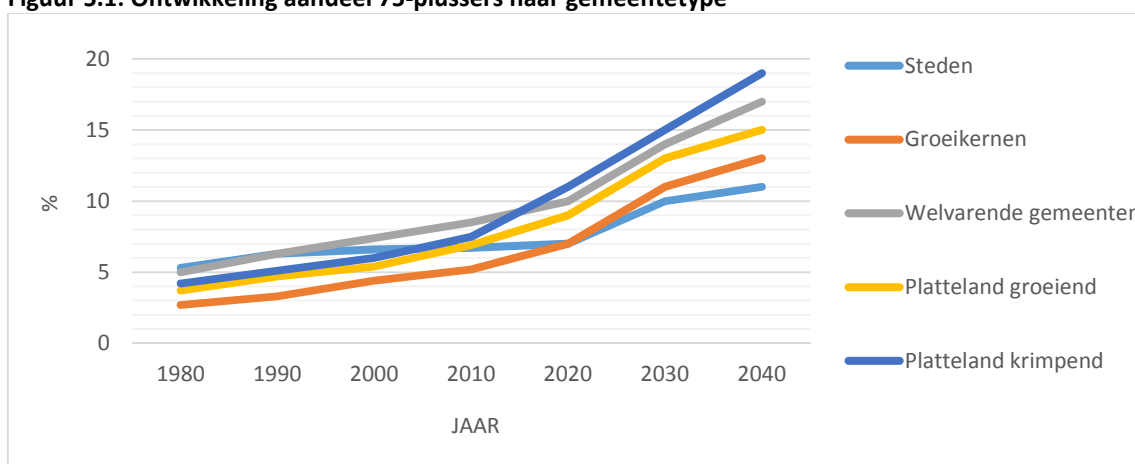
5 De toekomst van verzorgd wonen

Nu de huidige verschillen in behoefte aan verzorgd wonen in beeld zijn gebracht, wordt de ontwikkeling van de behoefte aan verzorgd wonen verder onderzocht. De verwachting is dat er in de toekomst meer ouderen bijkomen met behoefte aan verzorgd wonen. Dit wordt veroorzaakt door zowel de krimp van het aantal instellingsplaatsen als door de groei van het aantal ouderen. Daarbij komt dat ouderen de behoefte hebben om langer zelfstandig te blijven wonen. In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van het absolute en relatieve aantal ouderen per gemeentetype in beeld gebracht. Daarnaast wordt de ontwikkeling van de behoefte aan verzorgd wonen per gemeentetype verder onderzocht. Tot slot wordt er inzicht geboden in de verhouding tussen het aantal huishoudens met behoefte aan verzorgd wonen en de omvang van de lokale woningvoorraad. Per gemeentetype wordt een strategie opgesteld voor het voorzien in de lokale behoefte aan verzorgd wonen. Hierbij wordt rekening gehouden met de mate en snelheid waarin een gemeente vergrijst, de lokale behoefte aan verzorgd wonen en de ontwikkeling van deze behoefte en de kenmerken van de lokale woningmarkt.

5.1 Lokale ontwikkeling van behoefte aan verzorgd wonen

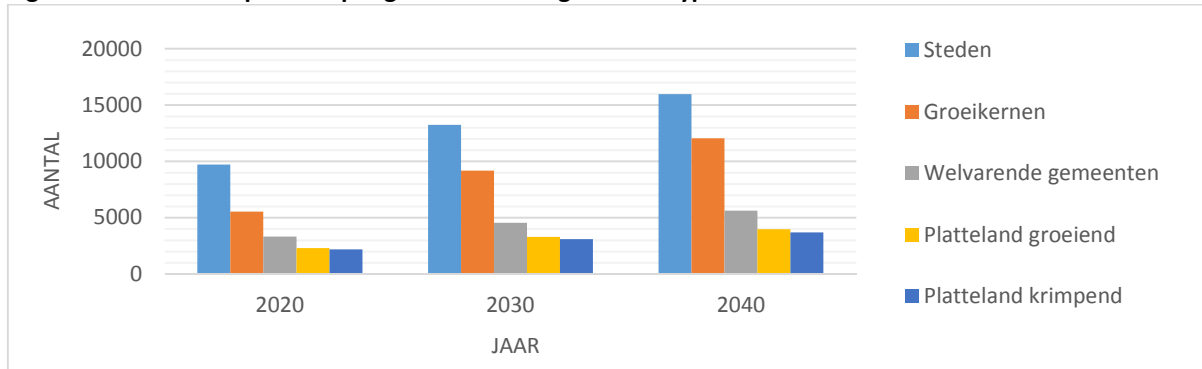
In de toekomst zal het aandeel ouderen in alle gemeentetypen toenemen. Deze groei zal echter niet in elk type gemeente het zelfde verlopen (figuur 5.1). In steden blijft het aandeel ouderen lager dan in de andere gemeentetypen. Ook de absolute groei is in steden lager in verhouding tot de andere gemeentetypen. In de welvarende suburbane gemeenten en de krimpende plattelandsgemeenten zal het aandeel 75-plussers tot 2040 stijgen naar respectievelijk 17% en 19%. Voor de krimpende plattelandsgemeenten betekent dit een verdubbeling van het aantal 75-plussers ten opzichte van 2010. Ook groeikernen kunnen een forse groei verwachten. Hier zal het aantal 75-plussers per gemeente verdubbelen van bijna 6.000 in 2010 naar ruim 12.000 in 2040 (figuur 5.2). Hoewel het absolute aantal ouderen in steden het meest zal groeien, zijn het voornamelijk de groeikernen en de krimpende plattelandsgemeenten die voor grootste opgave staan.

Figuur 5.1: Ontwikkeling aandeel 75-plussers naar gemeentetype

Bron: Primos, 2012.

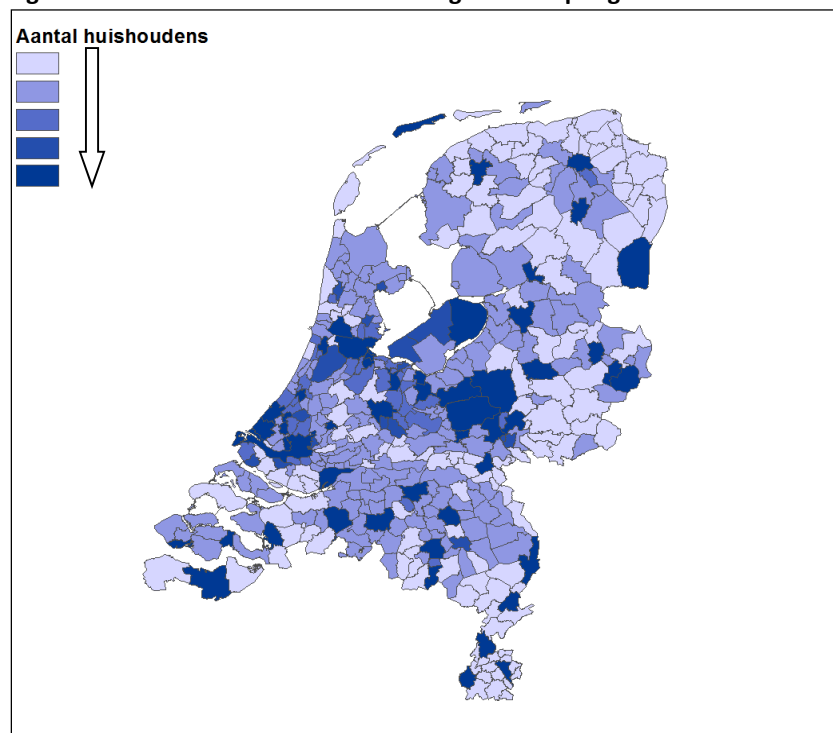
Figuur 5.2: Aantal 75-plussers per gemeente naar gemeentetype

Bron: Primos, 2012.

Onder andere als gevolg van de toename van het aantal ouderen, zal in de toekomst het aantal 75-plussers met behoefte aan verzorgd wonen toenemen. Verwacht wordt dat de verschillen tussen de vijf type gemeenten de doorwerking van de extramuralisering op de behoefte aan verzorgd wonen beïnvloeden. Hoewel de totale behoefte aan verzorgd wonen tot 2040 zal stijgen, daalt de behoefte per huishouden. In steden daalt de behoefte het meest en in overige krimpende gemeenten het minst. Het is belangrijk om dit in het achterhoofd te houden wanneer de toekomstige opgave in beeld wordt gebracht. Zowel de vertrekpositie als het verloop van de behoefte aan verzorgd wonen is per gemeente verschillend. De absolute gemiddelde opgave zal in 2040 in steden het grootst zijn en in krimpende plattelandsgemeenten het kleinst (Fortuna, 2012). De hoogste gemiddelde behoefte aan verzorgd wonen per gemeente is voornamelijk terug te zien in het westen en midden van Nederland (figuur 5.3). Deze verdeling wordt gestuurd door het aantal inwoners per gemeente. In stedelijke gemeenten wonen vanzelfsprekend mensen dan in plattelandsgemeenten.

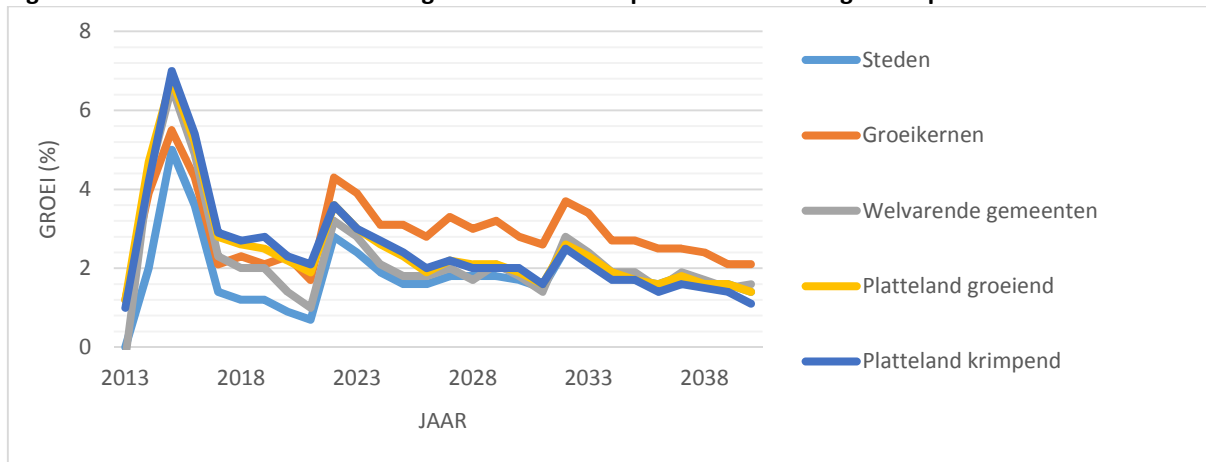
Figuur 5.3: Gemiddelde behoefte verzorgd wonen per gemeente in 2040

Bron: ABF Research, Fortuna 2012.

Groei cijfers bieden een beter inzicht in de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen (figuur 5.4). Rond 2016 neemt de groei van de behoefte sterk toe, dit is het gevolg van de verwachte toename in verzorgd wonen door de extramuralisering. Steden en welvarende suburbane gemeenten blijven iets achter qua groei in deze periode. Vanaf 2020 neemt de groei van de behoefte aan verzorgd wonen in groeikernen verhoudingsgewijs flink toe. Tot 2040 zal de behoefte in groeikernen harder blijven groeien dan in de andere gemeentetypen.

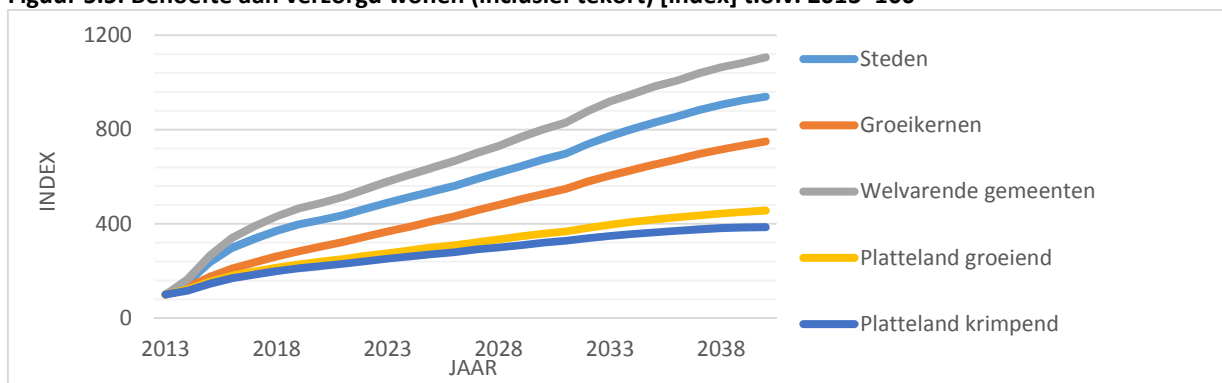
Figuur 5.4: Groei behoefte aan verzorgd wonen door 75-plussers t.o.v. voorgaande periode

Bron: Fortuna 2012, ABF Research.

Wanneer het jaar 2013 als startpositie wordt genomen, is terug te zien dat de totale behoefte aan verzorgd wonen voornamelijk in welvarende suburbane gemeenten, steden en groeikernen flink toeneemt. De opgave neemt minder hard toe in overige krimpende en groeiende gemeenten (figuur 5.5). In de nabije toekomst zal de grootste absolute aanpassingsopgave liggen bij de steden, groeikernen en welvarende gemeenten. In de plattelandsgemeenten zal de absolute opgave veel kleiner zijn. In 2040 zullen er in steden gemiddeld 1560 huishoudens behoefte hebben aan verzorgd wonen terwijl dit er in krimpende gemeenten gemiddeld slechts 285 huishoudens per gemeente zijn. Toch zal de groei van de behoefte aan verzorgd wonen in groeiende en krimpende plattelandsgemeenten een grote impact hebben. Wanneer de totale behoefte in de context van de lokale woningmarkt geplaatst wordt ontstaat er een totaal ander beeld.

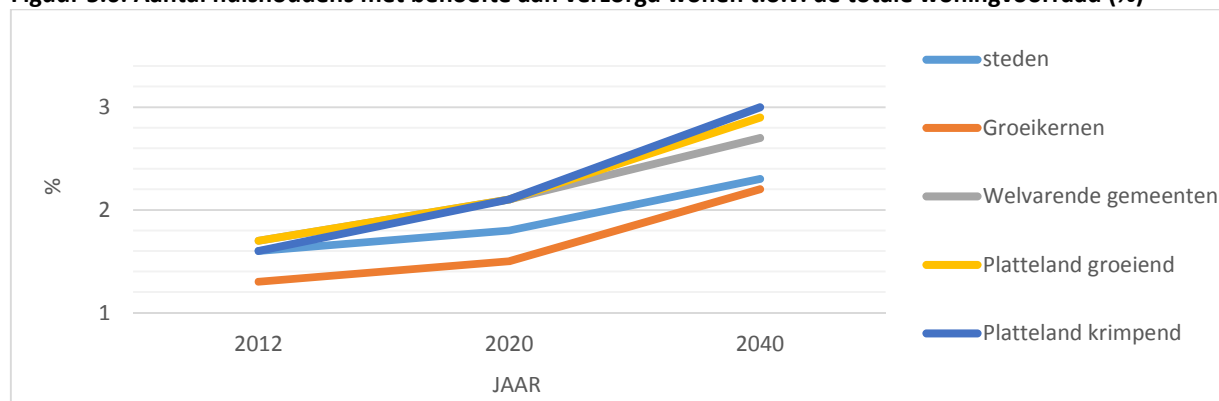
Figuur 5.5: Behoeftte aan verzorgd wonen (inclusief tekort) [index] t.o.v. 2013=100

Bron: Fortuna 2012, ABF Research.

Niet alleen de groei van het aantal ouderen met behoefte aan verzorgd wonen bepaald de lokale transformatieopgave, ook de huidige en toekomstige woningvoorraad beïnvloedt deze opgave. Wanneer het aantal huishoudens met behoefte aan verzorgd wonen afgezet wordt tegen de omvang van de totale woningvoorraad is terug te zien dat voornamelijk in plattelandsgemeenten de aanpassingsopgave groot zal zijn. In deze gemeenten maakt het totaal aantal huishoudens met behoefte aan verzorgd wonen in 2040 circa 3% uit van de totale woningvoorraad (figuur 5.6). In steden en groeikernen ligt dit bijna een procentpunt lager. De impact van het toenemende aantal ouderen met behoefte aan verzorgd wonen is dus groter in de groeiende en krimpende plattelandsgemeenten.

Figuur 5.6: Aantal huishoudens met behoefte aan verzorgd wonen t.o.v. de totale woningvoorraad (%)

Bron: Fortuna 2012, ABF Research.

5.2 Lokale aanpak verzorgd wonen

De manier waarop gemeenten inspelen op de groeiende behoefte aan verzorgd wonen moet worden afgestemd op vier lokale factoren. De mate en snelheid van de vergrijzing in de betreffende gemeente, de lokale behoefte aan verzorgd wonen en de verwachte groei van de absolute behoefte en de context van de lokale woningmarkt spelen een rol bij het bepalen van een passende strategie. Op basis van de resultaten uit dit onderzoek wordt voor elk type gemeente een toekomstbeeld geschetst. Ook worden er per type gemeente een aantal oplossingen aangedragen die passen bij de lokale situatie.

Uit dit onderzoek is gebleken dat steden een grote groei van de behoefte aan verzorgd wonen kunnen verwachten, maar dat de individuele behoefte aan verzorgd wonen hier veel kleiner is dan in groeiende en krimpende plattelandsgemeenten. In verhouding tot andere gemeentetypen blijft de gemiddelde leeftijd in steden laag. Het groeicijfer voor het aantal 75-plussers is in steden dan ook het laagst. Doordat de woningvoorraad in steden voor een groot deel bestaat uit meergezinswoningen in het huursegment, is de aanpassingsopgave in dergelijke gemeenten relatief eenvoudig. Zoals al eerder bleek, is er namelijk vooral behoefte aan verzorgd wonen binnen het huursegment. Ook is het aantal huishoudens met (toekomstige) behoefte aan verzorgd wonen in verhouding met de totale woningvoorraad laag. In steden zal het dus vooral om een aanpassingsopgave gaan. Appartementen kunnen redelijk eenvoudig omgevormd worden tot ouderenwoningen. Clustering van dergelijke woningen kan er voor zorgen dat het bieden van verzorging of verpleging aan huis vergemakkelijkt wordt. In 2016, 2023 en 2033 wordt een piek verwacht in de behoefte aan verzorgd wonen.

Voor de groeikernen geldt een totaal andere situatie. De groeikernen worden gekenmerkt door een redelijk eenzijdige bevolkingsopbouw. Tot 2040 zal het aantal 75-plussers in deze gemeenten het sterkst stijgen. Waar na 2023 voor de andere vier gemeentetypen de groei van het aantal 75-plussers langzaam weer afneemt, blijft het groeicijfer in de groeikernen gelijk. Het aantal ouderen blijft in deze gemeenten dus langer doorgroeien. De gemiddelde behoefte aan verzorgd wonen per gemeente is iets lager dan die in steden, maar aanmerkelijk groter dan in welvarende suburbane gemeenten en plattelandsgemeenten. De individuele behoefte aan verzorgd wonen is echter veel lager in de groeikernen. Deze behoefte is circa 20% kleiner dan in de krimpende plattelandsgemeenten. Het aantal huishoudens dat behoefte heeft aan verzorgd wonen in verhouding tot de totale woningvoorraad is in groeikernen relatief laag. De strategie voor het voorzien in passende woonruimte voor deze huishoudens zal net als in steden kunnen bestaan uit het transformeren van de huidige woningvoorraad. Hoewel groeikernen relatief meer eengezinswoningen hebben, is het absolute aantal meergezinswoningen voldoende op de totale behoefte te kunnen opvangen. Ook kan een aangescherpte woonruimteverdeling oplossing bieden. Op deze manier kunnen aangepaste meergezinswoningen eerder verhuurd worden aan zorgbehoevende ouderen.

Welvarende suburbane gemeenten worden gekenmerkt door een groter aandeel ouderen. Tot 2016 stijgt de behoefte aan verzorgd wonen in deze gemeenten het sterkst. Hierna neemt de groei snel af en neemt het aandeel ouderen dat behoefte heeft aan verzorgd wonen elk jaar nog maar met circa 1,5% toe. Vooral op korte termijn is er dus een grote behoefte aan woningen waar verzorging of verpleging aan huis kan worden ontvangen. Ook is de behoefte aan verzorgd wonen in deze gemeenten bijna 7% groter dan in steden. Het aantal huishoudens met behoefte aan verzorgd wonen maakt 2,7% uit van het totaal aantal woningen. Dit is hoger dan in steden en groeikernen. Toch is een transformatie van de huidige woningvoorraad in dit gemeentetype niet het meest voor de hand liggend. De termijn waarop de behoefte aan verzorgd wonen piekt, is te kort om voldoende woonruimte te creëren. Daarnaast zou dit geen toekomstgerichte oplossing zijn. Na de eerste piek zal de groei van de behoefte aan verzorgd wonen langzaam afnemen. Nieuwbouw zou leegstand voor de toekomst betekenen. In dergelijke gemeenten is een betere woonruimteverdeling een oplossing. Ook kunnen er bijvoorbeeld mobiele zorgcentra worden opgericht in vergrijzende buurten.

Tot slot vormen de plattelandsgemeenten een categorie apart. Hoewel de groeiende en krimpende plattelandsgemeenten op veel punten overeenkomen zijn er ook een aantal verschillen waar te nemen. Vanaf 2010 is het aandeel ouderen in krimpende plattelandsgemeenten sterker gaan groeien dan in de groeiende gemeenten. De verwachting is dat deze ontwikkeling zal zich in ieder geval tot 2040 door zal blijven zetten. De absolute opgave per gemeente zal voor de groeiende en krimpende plattelandsgemeenten ongeveer gelijk zijn. Ook de toekomstige groei van het aantal huishoudens dat behoefte heeft aan verzorgd wonen is min of meer gelijk. Net als in de welvarende gemeenten zal de behoefte aan verzorgd wonen in 2016 pieken, waarna de behoefte zich naar verwachting zal stabiliseren. In verhouding tot de andere gemeentetypen maakt de behoefte aan verzorgd wonen in groeiende en krimpende plattelandsgemeenten het grootste deel uit van de totale woningvoorraad. Verondersteld kan worden dat de opgave voor deze twee gemeentetypen groter zal zijn dan in de steden of groeikernen. Hoewel de absolute behoefte kleiner is, is de impact van de opgave in de plattelandsgemeenten juist groter. Daarbij komt dat de individuele behoefte aan verzorgd wonen in de plattelandsgemeenten tot een kwart groter is dan in steden. De combinatie van deze factoren zorgt ervoor dat een specifieke aanpak noodzakelijk is. Op korte termijn nieuwbouw realiseren lijkt in eerste

instantie geen juiste oplossing. Met name in de krimpende gemeenten is het niet realistisch om woningen bij te bouwen, terwijl er al zoveel woningen leegstaan. Toch zou het bijbouwen van woningen de stagnatie van de woningmarkt deels kunnen verhelpen. Op dit moment blijven ouderen namelijk in betaalbare eengezinswoningen wonen, terwijl starters en jonge gezinnen moeilijk aan woonruimte kunnen komen. In de overige gemeenten bestaat het grootste deel van de woningvoorraad uit eengezinswoningen, waardoor een aanpassingsopgave hier ook moeilijk toepasbaar is. In gemeenten waar het inwoneraantal in de toekomst sterk zal dalen zal er gekozen moeten worden voor een combinatie tussen aanpassing van de bestaande woningvoorraad en het inzetten van bijvoorbeeld mobile zorgcentra. In groeiende gemeenten zouden nieuwe wooneenheden wellicht uitkomst kunnen bieden voor stagnerende woningmarkt.

5.3 Tussentijdse conclusie

De ontwikkeling van de behoefte aan verzorgd wonen verschilt lokaal. Dit wordt mede veroorzaakt door de lokale verschillen in mate en snelheid van de vergrijzing. In steden zal het aandeel 75-plussers tot 2040 relatief laag blijven, terwijl het aandeel 75-plussers in plattelandsgemeenten zal stijgen tot 19% van de totaal aantal inwoners. Voor welvarende gemeenten, groeikernen en krimpende plattelandsgemeenten betekent deze groei een verdubbeling van het aantal ouderen. De groei van de behoefte aan verzorgd wonen zal het meeste impact hebben in de plattelandsgemeenten. Ten opzichte van de totale woningvoorraad is de behoefte in plattelandsgemeenten het grootst. Bij het vaststellen van een passende strategie om te voorzien in de behoefte aan verzorgd wonen is het belangrijk om de ontwikkeling van het aantal en aandeel ouderen, de ontwikkeling in behoefte aan verzorgd wonen en de omvang en opbouw van de woningvoorraad mee te nemen. Geconcludeerd kan worden dat de vijf gemeentetypen sterk verschillen op deze aspecten. Elk type gemeente heeft een strategie nodig die is aangepast aan de lokale situatie.

6. Conclusie en aanbevelingen

Het aandeel ouderen in Nederland zal tot 2040 sterk toenemen. Daarbij komt dat het aandeel 'oude ouderen' steeds groter wordt. Verwacht wordt dat de behoefte aan zorg dus ook zal toenemen. Mede om de langdurige zorg betaalbaar te houden is een hervorming van deze langdurige zorg onontkoombaar. Verscherping van de toelatingseisen tot intramurale woonvormen heeft tot gevolg dat steeds meer ouderen met een lichte zorgvraag zelfstandig blijven wonen. Veel van deze ouderen hebben echter wel behoefte aan verzorging of verpleging aan huis. De verwachting bestaat dat deze ouderen voornamelijk behoefte zullen hebben aan verzorgd wonen, waarbij verzorging of verpleging vanuit een nabij gelegen steunpunt kan worden geboden. Uit voorgaande onderzoeken is gebleken dat de toename in de behoefte aan verzorgd wonen niet in elke gemeente hetzelfde zal zijn. Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te bieden in de doorwerking van extramuralisering op de lokale behoefte aan verzorgd wonen onder 75-plussers tot 2040. Om tot dit inzicht te komen wordt de volgende hoofdvraag beantwoord: *Wat zijn de omvang en de oorzaak van de lokale verschillen in kenmerken van 75-plussers en wat heeft dit voor effect op de lokale behoefte aan verzorgd wonen tot 2040?*

6.1 Bevolkingsopbouw verschilt per type gemeente

De lokale behoefte is in beeld gebracht door alle Nederlandse gemeenten in te delen in vijf categorieën. Hierbij zijn steden, groeikernen, welvarende suburbane gemeenten, groeiende plattelandsgemeenten en krimpende plattelandsgemeenten onderscheiden. Zoals verwacht verschillen deze gemeente zowel op sociaaldemografisch als sociaaleconomisch vlak van elkaar. Zo ligt het opleidings- en inkomensniveau van 75-plussers het hoogst in de welvarende suburbane gemeenten en zijn er relatief meer alleenstaanden in steden. Ook is er tussen de vijf typen gemeenten een verschil te zien in de invulling van de zorgvraag. Waar informele hulp het meest afgenomen wordt in steden, groeikernen en overige gemeenten, is particuliere hulp het meest voorkomend in welvarende suburbane gemeenten. Het zijn ook de welvarende suburbane gemeenten waar de ouderen het minst te maken hebben met lichamelijke beperkingen. Al deze verschillen hebben invloed op de lokale behoefte aan verzorgd wonen.

6.2 Behoeft aan verzorgd wonen verschilt per type gemeente

Maar het zijn niet alleen de verschillen in bevolkingsopbouw die de lokale differentiatie in behoefte aan verzorgd wonen veroorzaken. Afgezien van de compositie-effecten, zoals gemiddelde leeftijd en gezondheid, spelen ook contextuele effecten een rol bij de lokale verschillen. Gemeentelijke kenmerken dragen bij aan de ruimtelijke verschillen. Wanneer er gecorrigeerd wordt voor de diverse persoonlijke kenmerken, blijft er een significant verschil bestaan tussen de verschillende gemeentetypen. Ouderen die woonachtig zijn in krimpende plattelandsgemeenten hebben 25% meer behoefte aan verzorgd wonen dan vergelijkbare ouderen woonachtig in steden. Hierna volgen de groeiende plattelandsgemeenten, de welvarende suburbane gemeenten, de groeikernen en de steden. Hoewel de absolute opgave voor verzorgd wonen in steden het grootst blijkt te zijn, is de individuele behoefte aan verzorgd wonen in steden dus juist het kleinst. Het omgekeerde geldt voor de krimpende plattelandsgemeenten. In deze gebieden is de absolute opgave het kleinst, maar de individuele behoefte aan verzorgd wonen het grootst.

6.3 Verschillende toekomstverwachtingen

De mate en snelheid van de vergrijzing verschilt per gemeentetype. Hoewel het aantal ouderen landelijk fors zal toenemen, zijn er grote lokale verschillen. In groeikernen en krimpende plattelandsgemeenten zal het aantal ouderen in 2040 verdubbeld zijn ten opzichte van 2010. Ook de welvarende suburbane gemeenten gaan een forse groei tegemoet. De relatieve groei van het aantal ouderen zal in steden veel kleiner zijn. Ook de groei van de behoefte aan verzorgd wonen is in steden lager dan in de andere gemeentetypen. Mede als gevolg van het extramuraliseringsbeleid zal de behoefte de komende jaren fors toenemen. Vanaf 2020 zal deze groei in steden, welvarende suburbane gemeenten en plattelandsgemeenten vanaf 2020 stabiliseren. De behoefte aan verzorgd wonen zal in groeikernen echter blijven toenemen.

6.4 Aanbeveling: Lokaal maatwerk

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat de behoefte aan verzorgd wonen lokaal sterk verschilt. Gemeenten doen er goed aan om de strategie om te voorzien in behoefte aan verzorgd wonen af te stemmen op de lokale situatie. Zowel mate en snelheid van de vergrijzing, de lokale behoefte aan verzorgd wonen en de ontwikkeling van deze behoefte als de omvang en samenstelling van de woningvoorraad moeten in overweging genomen worden bij het vaststellen van een aanpak om in de behoefte te voorzien. Op basis van deze vier aspecten kan geconcludeerd worden dat groeiende en krimpende plattelandsgemeenten in de toekomst voor de zwaarste opgave staan. Het aantal huishoudens dat in de toekomst behoefte heeft aan verzorgd wonen maakt een groot deel uit van de bestaande woningvoorraad. Daar komt bij dat deze woningvoorraad voornamelijk bestaat uit eengezinswoningen. Een grootschalige transformatieopgave ligt hier dus niet voor de hand. Ook het realiseren van nieuwbouw is geen ideale oplossing. Veel plattelandsgemeenten krijgen in de toekomst te maken met bevolkingskrimp, waardoor er leegstand van de woningvoorraad zal ontstaan. Een combinatie van kleinschalige aanpassing van bestaande woningen en het inzetten van bijvoorbeeld mobiele zorgcentra kan uitkomst bieden. Hoewel steden voor de grootste absolute opgave staan, is de uitdaging hier kleiner. Een groot aandeel meergezinswoningen en een lage individuele behoefte aan verzorgd wonen dragen eraan bij dat steden eenvoudiger kunnen inspelen op de te verwachten groei van de behoefte aan verzorgd wonen. In groeikernen zal de ontwikkeling van het aantal ouderen en de behoefte aan verzorgd wonen zich anders ontwikkelen dan in de andere gemeentetypen. Tot 2040 zal het aantal 75-plussers in groeikernen sterk blijven stijgen. Dit staat in contrast met de welvarende suburbane gemeenten, waar het aantal ouderen en de behoefte aan verzorgd wonen in de komende jaren sterk zal toenemen maar daarna zal stabiliseren. In groeikernen zal voornamelijk naar langetermijnoplossingen gezocht moeten worden, terwijl in welvarende suburbane gemeenten kortetermijnoplossingen centraal staan.

Afhankelijk van lokale kenmerken van de bevolking en de woningvoorraad moet er gekozen worden voor een betere verdeling of aanpassing van de huidige woningvoorraad, creëren en toepassen van nieuwe woonconcepten of het bouwen van nieuwe ouderenwoningen. Dit onderzoek heeft een eerste indruk gegeven van de huidige en toekomstige ruimtelijke verschillen in behoefte aan verzorgd wonen. Het biedt handvatten voor het vaststellen van een bij de lokale situatie passende strategie. Hoewel het gemeentetype een kleine invloed heeft op de totale behoefte aan verzorgd wonen, geeft de gemeentelijke indeling inzicht in de lokale verschillen. Ondanks dat de behoefte aan verzorgd wonen in het hele land zal stijgen, is de ruimtelijke differentiatie groot. Maatwerk is het sleutelwoord.

Vervolgonderzoek zou meer inzicht kunnen bieden in de gemeentelijke kenmerken die de lokale verschillen in behoefte aan verzorgd wonen beïnvloeden. Daarnaast kunnen kruiseffecten tussen diverse persoonskenmerken worden opgenomen in de analyse, om de correctie voor compositie-effecten sterker te maken. Ook kan vervolgonderzoek zich richten op verschillende strategieën om op lokaal niveau zo goed mogelijk te voldoen aan behoefte aan verzorgd wonen. Onderzoek naar de huidige praktijk en overleg met diverse partijen als gemeenten, zorgaanbieders, projectontwikkelaars kan de basis vormen voor nieuwe concepten.

Referenties

- Beets, G., & Fokkema, T. (2005). Misverstanden over vergrijzing. Wensenpakket van velen niet te realiseren. *Demos*, 21 (5), 37-40.
- Boer, A.H., de (1991). *Housing and care for older people: A macro-micro perspective* (proefschrift). Utrecht: KNAG (Nederlandse Geografische Studies).
- Bryman, A. (2008). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.
- Campen, C., van (2011a). *Kwetsbaar alleen. De toename van het aantal kwetsbaar alleenwonende ouderen tot 2030*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Campen, C., van (2011b). *Kwetsbare ouderen*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Campen, C., van (2011c). *Zorg in de laatste jaren. Gezondheid en hulpgebruik in verzorgings- en verpleeghuizen 2000-2008*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- CBS (2013). Prognose intervallen van de bevolking; leeftijdsgroep, 2013-2060. *Statline databank*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2012). Verhuisde personen; binnen gemeenten, tussen gemeenten, regio. *Statline databank*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2012). *Welvaart in Nederland. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2009). *Statline databank*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dam, F. van, Daalhuizen, F., Groot, C. de, Middelkoop, M. van, & Peeters, P. (2013). *Vergrijzing en ruimte: gevolgen voor de woningmarkt, vrijetijdsbesteding, mobiliteit en regionale economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Dam, F. van, Daalhuizen, F., Groot, C. de, Middelkoop, M. van, & Peeters, P. (2012). Woongedrag, tijdsbesteding en verplaatsingsgedrag van actieve ouderen. In N. Nimwegen & C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland* (pp. 167-181). NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Duin, C. van, Stoeldraijer, L. (2012). *Bevolkingsprognose 2012-2060: Langer leven, langer werken*. Den Haag: CBS.
- Eurostat (2012). *Proportion of population 65 and over*. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00028&toolbox=legend> (7 maart 2014)
- Gaag, N. van der, & Beer, J. de (2014). Nieuwe tinten grijs? *Demos*, 30 (2), 5-7.
- Galen, J. van, Willems, J., & Poulus, C. (2013). *Monitor Investeren voor de Toekomst 2012*. Delft: ABF Research.
- Galenkamp, H., & Noordt, M. van der (2013). *Ervaren gezondheid: Hoeveel mensen voelen zich gezond?* In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.
- Galenkamp, H., & Snijders, B. (2013). *Ervaren gezondheid samengevat*. In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.
- Garssen, J., & Beer, J. de (2012). Demografie van de vergrijzing. In N. Nimwegen & C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland* (pp. 51-64). NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Hooimeijer, P. (2007). *Dynamiek in de derde leeftijd; de consequenties voor het woonbeleid*. Universiteit van Utrecht in opdracht van VROM/WWI.
- Hooimeijer, P. & Nijstad (1996). De Randstad als 'roltrap-regio', *Geografie (5)*, 5.-8.
- Huisman, C., Jong, A. de, Duin, C. van, & Stoeldraijer, L. (2013). *Regionale prognose 2013-2040*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving en Statistics Netherlands.
- Iersel, J., van, Leidelmeijer, K., & Buys, A. (2009) *Senioren op de woningmarkt, achtergrondrapportage*. Amsterdam: RIGO.
- Jong, A. de, & Duin, C. van (2008). Regionale prognose 2009-2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp. *Bevolkingstrends*, 4, pp. 35-44.
- Jong, P., de, Rouwendal, J., Hattum, P., van, & Brouwer, A. (2012). *Housing preferences of an ageing population: Investigation in the diversity among Dutch older adults*. Netspar Discussion Papers, DP 07/2012-024.
- Klerk, M. de, (red.) (2004). *Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Rapportage ouderen 2004*. Den Haag: SCP.
- Klerk, M. de, Iedema, J., & Campen, C. van (2006). *SCP-maat voor lichamelijke beperkingen op basis van AVO 2003*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Klerk, M. de, & Schellingerhout, R. (2006). *Ondersteuning gewenst. Mensen met lichamelijke beperkingen en hun voorzieningen op het terrein van wonen, zorg, vervoer en welzijn*. Den Haag: SCP.
- Kullberg, J., & Ras, M. (2004). *Met zorg gekozen? Woonvoorkeuren en woningmarktgedrag van ouderen en mensen met een lichamelijke beperking*. Den Haag: Ministerie van VROM en Sociaal Cultureel Planbureau.
- Latten, J., Das, M., & Chkalova, K. (2008). De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland. *Bevolkingstrends*, 2, pp. 52-59.
- Meer, M.J. van der (2006). *Older adults and their sociospatial integration in The Netherlands*. Utrecht/Amsterdam: KNAG/FMG UvA.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2013). *WoON – Meer weten over wonen*. Den Haag: Dictoraat-Generaal Wonen en Bouwen.
- Mulder, M. (2012). Vruchtbaarheid per gemeente 2012. In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationale Atlas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM.
- Newman, S.J. (1976). *Housing adjustments of older people: A report of findings from the second phase*. Ann Harbor, Michigan: University of Michigan, Institute for social research.
- Post, H., Poulus, C., Galen, J. van, & Staalduinen, W. van (2012). *Wonen, zorggebruik en verhuisgedrag van ouderen. Een kwantitatieve analyse*. Utrecht/Delft: TNO/ABF Research.
- Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (2014). *Langer zelfstandig, een gedeelde opgave voor wonen, zorg en welzijn*. Den Haag: RLI.
- Reijndorp, A., Bijlsma, L., Nio, I., & Wouden, R., van der (2012). *Nieuwe steden in de Randstad. Verstedelijking en suburbaniteit*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Robine, J.M., & Romieu, L. (1998). *Healthy active ageing: Health expectancies at age 65 in the different parts of the world*. Montpellier: REVES/INSERM. In RIVM (2011). *Gezond ouder worden in Nederland*. Bilthoven: RIVM.
- Sanderson, W. & Scherbov, S. (2008). Rethinking age and ageing. *Population Bulletin* 63 (4).
- Savelkoul, M., Uiters, E., & Verweij, A. (2013). *Ervaren gezondheid: Zijn er verschillen naar sociaaleconomische status?* In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM.

Tweede Kamer (2013). Beleidsdoelstellingen op het gebied van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Brief van de minister en staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan de Tweede kamer van 8 februari 2013. Vergaderjaar 2012-2013, 32620, nr. 78.

Venhorst, V., Koster, S., Delfmann, H.S., Dijk, J. van, & Pellenbarg, P. (2011). *Steden en kennisinstellingen*. Groningen: Nicis Instituut.

Verwest, F., Dam, F. van, Daalhuizen, F. (2010). Het krimpende platteland rekt zich rijk. *Geografie* November/December, pp. 42-45. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Vocht, A. de (2012). *Basishandboek SPSS 20. IMB SPSS Statistics 20*. Bijleveld.